

Ooievaars blijvend in de IJsselvallei en 'achterland'

Project voorstel voor de afbouw van het buitenstation 't Zand en verbetering van ooievaar biotopen, in de regio Gorssel.

(5^e versie; 24 maart 2009)

Een uitgave van Vogelwerkgroep De IJsselstreek

De buitenstation ooievaars vertrekken naar de verbeterde biotopen.....

Colofon:

© **Vogelwerkgroep de IJsselstreek**

p/a Secretaris A.Evers
Breebroeksweg 9
7434 RP Lettele

www.vwgdeijsselstreek.cjb.net

Tekstbijdragen, figuren en tabellen: Arnold Bakker, Jeroen Kuiper, Gerard Boere, Ronald Groenink, Henk Hietbrink en Herman Roelofsen
Samenstelling en eindredactie: Gerard Boere
Foto omslag en andere foto's: Wouter Boere, Gerard Boere
Omslag ontwerp: Jeroen Kuipers
Tekening IJsvogel omslag: R. Brinkhof

Inhoudsopgave

Inleiding

Doelstelling

Ontwikkeling stand van de ooievaar in de IJsselvallei

Plan van aanpak afbouw buitenstation

Voorstellen biotoopverbetering

Mogelijke andere maatregelen

Positieve effecten op andere prioritaire soorten

Beleid overheden en grondeigenaren

Monitoren

Voorlichting

Management van het project

Begroting

Bijlagen

- 1. Referenties en literatuur**
- 2. Nadere analyses van de ontwikkeling van de populatie in de IJsselvallei**
- 3. Ligging ooievaarsnesten in 2005**
- 4. Nadere uitwerking van de populatiegegevens OBS en buitennesten**
- 5. Kaart herkomst overwinterende ooievaars**
- 6. Tabel met 2008 nulsituatie OBS ooievaars**
- 7. Tabel met stand van zaken ooievaars in het buitengebied in 2007**
- 8. Tabel met stand van zaken ooievaars in het buitengebied in 2008: 'nulsituatie' voor het project en eventueel zenderonderzoek**

Inleiding

In 2007 werd het feit gevierd dat het ooievaarsbuitenstation 't Zand in Gorssel 25 jaar bestond. Ter gelegenheid daarvan werd er een boekwerk gemaakt onder de titel 'Ooievaars in de IJsselvallei' waarin niet alleen werd teruggekeken hoe het allemaal begon, maar ook gedetailleerd de resultaten van die 25 jaar vrijwilligers werk werden gepresenteerd. Het boek kreeg een goede ontvangst en de vogelwerkgroep organiseerde op 6 en 7 Juni open dagen waar duizenden bezoekers een kijkje kwamen nemen op 't Zand.

Duidelijk is dat het goed gaat met het aantal broedparen Ooievaars in de regio, met name in het IJsseldal; bovendien wordt het project en de ooievaars breed gedragen onder de bevolking. Ook landelijk gezien gaat het de populatie voor de wind en de noodzaak voor een actieve bemoeienis van mensen om de populatie verder te laten groeien is in feite niet meer aanwezig. Sommige buitenstations zijn inmiddels gesloten of hebben hun activiteiten op een lager plan gezet.

In 2007 kreeg de VWG bovendien te maken met de komst van een nieuwe eigenaar/pachter op het terrein 't Zand. De nieuwe pachter had wel een relatie met het ooievaarswerk en is geïnteresseerd, maar heeft zelf niet meer de tijd en de interesse om er mee door te gaan op het huidige niveau. Dit gegeven, samen met het landelijke beleid, was een extra reden om na te denken over de afbouw van het ooievaarsstation, met een daarbij horend nest- en voerbeleid voor de oorspronkelijke buitenstation ooievaars. Dit zou dan gekoppeld moeten worden aan activiteiten gericht op de inrichting van een nieuwe leefgebieden voor de ooievaar en de verbetering van de bestaande foerageergebieden. Dat zou moeten gebeuren op een manier die ook aantrekkelijke biotopen schept voor andere soorten van vochtige weilanden, sloot- en beekoevers etc.

In de oude Gemeente Gorssel, maar ook in de wijdere omgeving, zijn een aantal gebieden die waarschijnlijk met betrekkelijk eenvoudige middelen beter voor Ooievaars en andere faunasoorten kunnen worden ingericht.

Dit projectvoorstel is gericht op een beschrijving van die potentiële biotoopverbeterings-gebieden, de mogelijke maatregelen die genomen moeten worden en een schatting van de kosten en mogelijke financiers.

Het voorstel beschrijft ook hoe dit proces zal worden gekoppeld aan de geleidelijke afbouw van het buitenstation en de directe menselijke bemoeienis met de Ooievaars zoals het voeren, revalidatie e.d.

Doelstelling

Er zijn op dit moment nog 10 nesten op het buitenstation en daarnaast nog 20 nesten binnen de grenzen van het voorgestelde projectgebied namelijk het gebied van de voormalige Gemeente Gorssel. Daarnaast zijn er een flink aantal nesten in het overige deel van de IJsselvallei, het werkgebied van de VWG voor wat betreft ooievaars.

Als we de nesten op het buitenstation gaan afbouwen willen we ervoor zorgen dat er toch voldoende nestgelegenheid overblijft in de regio. Daarom is er voorlopig ook voor gekozen om de oude gemeente Gorssel als plangebied aan te wijzen. Daar moet eerst ervaring worden opgedaan met biotoopverbetering. De leden van de vogelwerkgroep kennen het gebied goed en weten waar de goede gebieden zijn en welke gebieden kunnen worden verbeterd als foerageergebied voor de o.a. de Ooievaar. Het gebied van de voormalige Gemeente Gorssel heeft uitgestrekte uiterwaarden en een uitgebreid bekenstelsel waardoor de variatie aan natte en droge terreinen groot is. Inrichtingsmaatregelen voor ooievaars betekent ook kansen voor soorten zoals Ringslang, Kamsalamander, Grote gele kwikstaart en verschillende weidevogels.

Indien het voor dit gebied gaat slagen, dan kunnen de activiteiten verder worden uitgebreid naar het grondgebied van de nieuwe Gemeente Lochem. Daarbij zal dan met andere vogelwerkgroepen worden samengewerkt.

De doelstelling wordt dan:

Afbouw van het buitenstation en het aantal nesten daar langzaam reduceren naar 1-3 maximaal. Tegelijkertijd streven naar minimaal 30 bezette nesten in dit plangebied. Deze doelstelling heeft naar onze overtuiging alleen kans van slagen als er voldoende foerageergebied aanwezig is. Dat is er op dit moment niet, maar er zijn een aantal gebieden die voor biotoopverbetering in aanmerking komen.

Draagvlak binnen de VWG en voorbereidende activiteiten

Als vogelwerkgroep "de IJsselstreek" mogen we trots zijn dat het ooievaarsbuitenstation 't Zand in Gorssel, de afgelopen 25jaar een bijdrage heeft mogen leveren om de ooievaar nestgelegenheid te bieden in dit deel van het land.

Veel dank zijn wij daarbij verschuldigd aan Wim en Gerrie Verholt, met hun jarenlange inzet om het ooievaarsproject mede te doen slagen.

Het is de ooievaarscommissie van vogelwerkgroep "De IJsselstreek" (Wim Verholt, Herman Roelofs, Ronald Groenink, Henk Hietbrink) alles aan gelegen, om de ooievaar voor nu en in toekomst te behouden en in onze directe omgeving een plek bieden.

Men moet zich goed realiseren dat de VWG 'De IJsselstreek' vanaf het begin het project onder zijn hoede heeft genomen. De leden en donateurs hebben in persoon en via financiële steun bijgedragen aan het succes van het buitenstation en de terugkeer van de Ooievaar in de IJsselvallei. Ook is er steeds ruime belangstelling geweest van sponsors die materiaal beschikbaar stelden en de open dagen mede financierden.

Die betrokkenheid van de leden betekent ook dat dit plan van afbouw en de voorstellen voor biotoopverbetering in nauw overleg met de leden tot stand is gekomen en daarmee breed wordt gedragen.

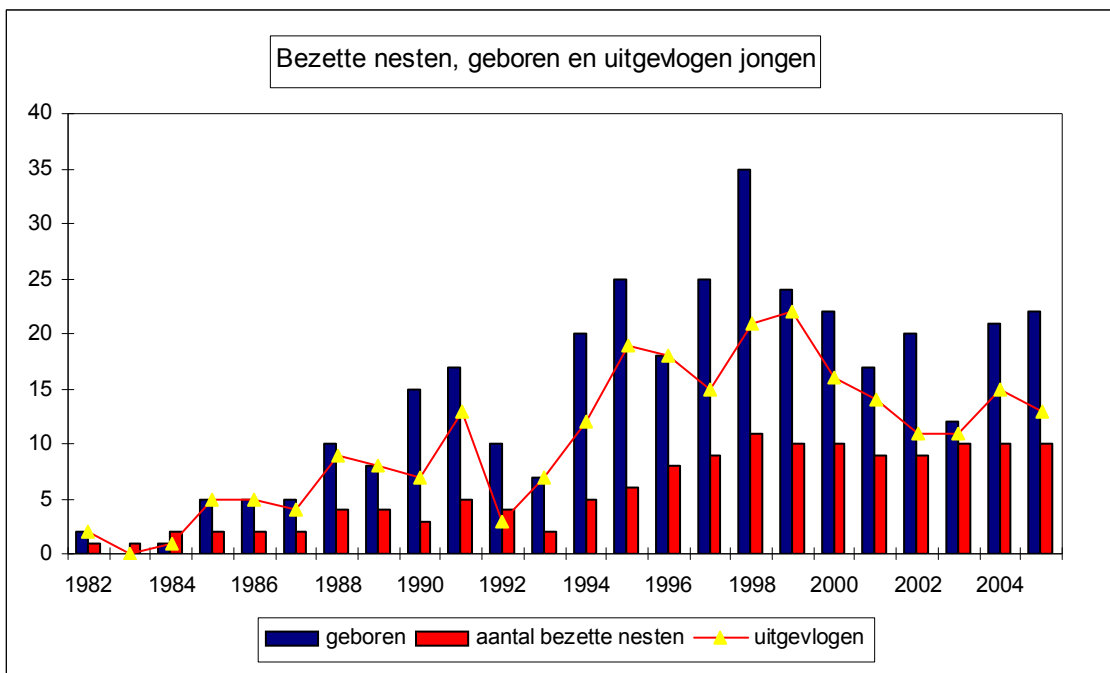
Vorbereidende activiteiten

In 2006 heeft de vogelwerkgroep in opdracht van Vogelbescherming Nederland, samen met adviesbureau Els en Linde een eerste biotoop verbeteringsplan voor dit gebied opgesteld. Het plan bestond uit een veldverkenning met een plan van aanpak (stappenplan). Dit plan werd 7 februari 2007 voor het eerst gepresenteerd aan de leden. Met name het feit dat de broedpopulatie in de directe omgeving van 't Zand van 25 naar 3 paren zou kunnen teruglopen zonder menselijke ingrepen, d.w.z. biotoop verbetering elders, was voor velen een eye-opener. Dat de (overwinterende) ooievaars niet meer bijgevoerd zouden worden leverde heftige negatieve reacties op. De leden maakten duidelijk dat er wel afgebouwd en minder gevoerd mocht gaan worden maar

dan wel volgens de “weg der geleidelijkheid”. Wel gaf de ledenvergadering het groene licht om door te gaan met de biotoop verbeteringsplannen en men stelde ook enige middelen daarvoor beschikbaar o.a. voor de kosten van ‘schoon grond’ verklaringen indien bijv. plas-dras situaties worden gemaakt en grond moet worden verplaatst of opgeslagen.

De ontwikkeling van de ooievaarstand in de IJsselvallei.

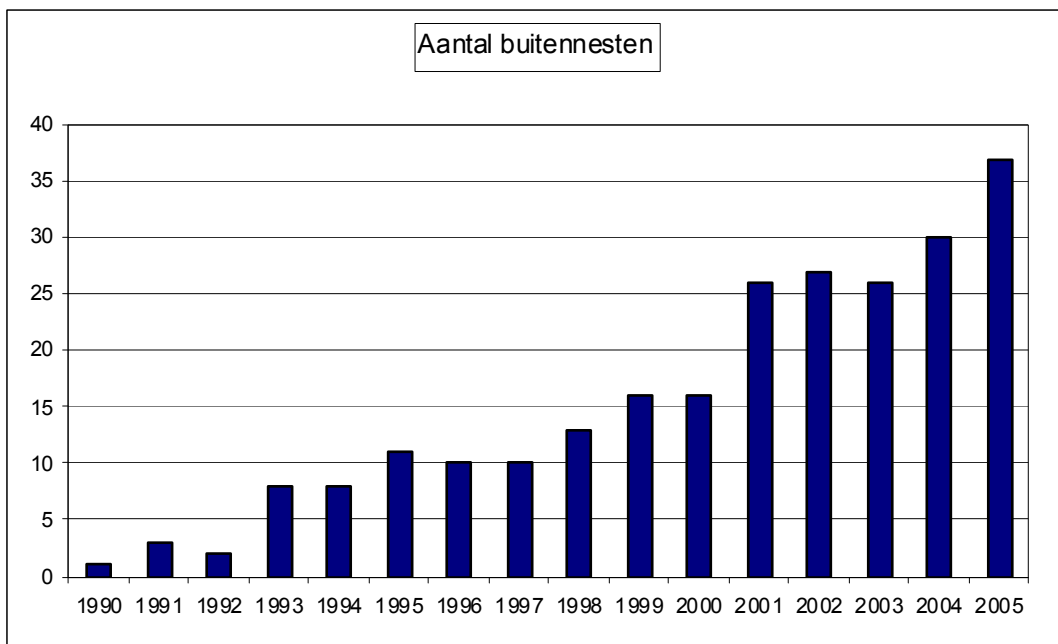
Sinds de bouw van het buitenstation en de activiteiten die daar zijn ontplooid, is de ontwikkeling van de populatie ooievaars in de IJsselvallei goed verlopen. Die ontwikkeling is gedetailleerd beschreven in het boekje: ‘Ooievaars in de IJsselvallei’ (Boere en Ruessink eds. 2007) dat in juni 2007 door de VWG is gepubliceerd. De onderstaande grafiek geeft de ontwikkeling aan van de bezetting van het ooievaarsbuitenstation 't Zand:

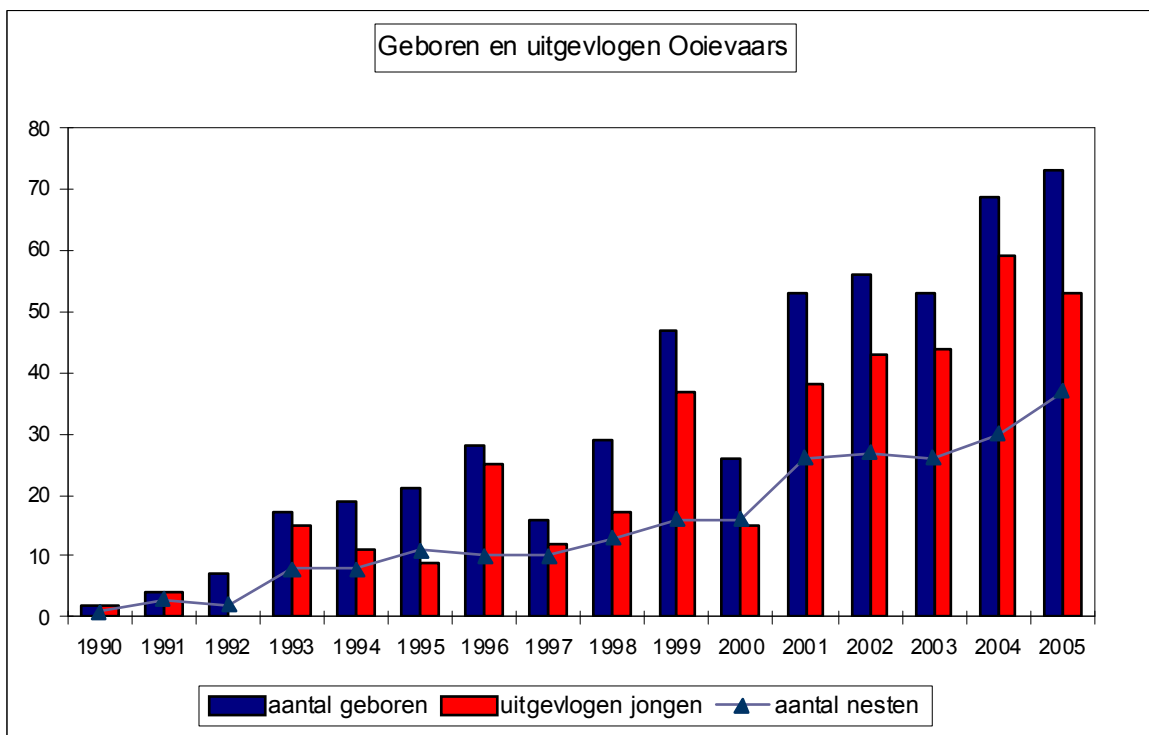
Te zien is dat er voor het buitenstation een soort ‘verzadiging’ optreedt met een daling van het aantal uitgevlogen jongen. Daarbij moet wel vermeld worden dat in 2006 zich een kolonie ooievaars vestigden in boomnesten op ongeveer 300 meter afstand van het buitenstation. Die ooievaars werden niet bijgevoerd en kansen kregen ze niet want ze werden verjaagd door de oudere buitenstation ooievaars.

Vanuit 't Zand is de herbezetting van de IJsselvallei begonnen nadat in feit nog maar een wild paar aanwezig was in begin jaren tachtig: het nest in Voorst. De herbezetting van de IJsselvallei werd sterk gestimuleerd door het plaatsen van veel nestpalen. Dat was mogelijk door de inzet van de actieve vrijwilligers van de VWG en de medewerking van grondeigenaren die enthousiast waren over de activiteiten.

De volgende grafiek laat zien hoe de stand van de ooievaar ontwikkelde in de IJsselvallei sinds de activiteiten van 't Zand.

Tenslotte geeft de volgende grafiek opnieuw het aantal nesten voor de IJsselvallei, maar nu met het aantal geboren en het aantal uiteindelijk uitgevlogen jongen. Hoewel er van jaar tot jaar fluctuaties zijn, neemt het aantal uiteindelijk uitgevlogen jongen nog licht toe, maar er is een afvlakking zichtbaar.

De laatste stand van zaken, dus in het seizoen 2008, is de volgende:

't Zand en directe omgeving: (incl. een flink aantal boomnesten): 33 nesten met 45 jongen
 IJsselvallei: 36 nesten met 66 jongen.

Totaal 69 nesten met 111 uitgevlogen jongen (= gemiddeld 1,6 uitgevlogen jong per nest)

Dit zijn aantallen die een in principe goed zijn om een stabiele en zelfs nog uitbreidende populatie in de IJsselvallei en elders te garanderen. Dit zonder verdere menselijke bemoeienis zoals bijvoeren, maar wel ondersteuning door het plaatsen van nestpalen. Gemeld moet worden dat de paren die in de nabijheid van 't Zand broeden, lang niet allemaal bij de voerplek komen en ook vaak geen kans krijgen van de oudere 'stationsooievaars' .

Uiteraard zullen er mindere jaren zijn en zal de ontwikkeling goed worden gevolgd.

Om een nog beter inzicht te geven hoe de ontwikkelingen van de populaties: stationooievaars en en elders broedende exemplaren zijn verlopen is in bijlage

Afbouwplan van het buitenstation 't Zand

Nu het merendeel van de projectooievaars 25-jaar of ouder is en in Nederland de terugkeer van de ooievaar een feit is, is er landelijk een begin gemaakt met het afbouwen van de buitenstations. Dat zal ook gebeuren met 't Zand in Gorssel. Ons buitenstation is een paar jaar geleden al aangemerkt als pilot voor de afbouw en voor de start van een project: '**verbetering leefgebied ooievaars**'.

Mede gelet op de verhuizing van de vorige beheerders, de familie Wim en Gerrie Verholt, is de erfpacht van het terrein waar het buitenstation is gevestigd, in ander handen overgegaan. Wel is door de verpachter: Het Gelders Landschap, toestemming gegeven de huidige activiteiten van het buitenstation voort te zetten onder de nieuwe pachtovereenkomst. Met de nieuwe pachter, een zoon van Verholt, is echter afgesproken om door te gaan met de afbouw. Met hem zijn daarover afspraken gemaakt die ook in een overeenkomst met de Vogelwerkgroep zijn vastgelegd. Het is dus nu een goed moment, het landelijke beleid en de concrete situatie in Gorssel, om stapsgewijs en op verantwoorde wijze het aan de ooievaars zelf over te laten.

Het afbouwplan zoals hieronder wordt beschreven is een leidraad en kan zo nodig bijgesteld worden als de omstandigheden daarom vragen op basis van een jaarlijkse evaluatie die in de ledenvergadering van de vogelwerkgroep zal worden besproken.

Het beleid voor het voeren kan volgens onderstaand schema worden uitgevoerd. Die activiteiten lopen weliswaar parallel met de activiteiten die met diverse instanties worden ontplooid om tot een verbetering van het biotoop van de ooievaars te komen, maar staan voor een belangrijk deel op zichzelf.

Voor de afbouw van het buitenstation, waarbij het voeren van de projectooievaars een belangrijk onderdeel is, kan het volgende tijdschema worden gehanteerd. De zakjes voer zijn een kg zwaar en bevatten 26 kuikens.

2008: beginnen met de afbouw van het voeren op de volgende wijze:

- Vanaf begin 2008 tot begin broedseizoen 7-8 zakjes kuikens als voedsel aanbieden op de bestaande plek. (dat was 8-10 zakjes)
- Tijdens het broedseizoen en bij aanwezigheid van jongen 10-12 zakjes voedsel. (eventueel meer voedsel aanbieden om mogelijke predatie van weidevogeljongen te voorkomen)
- Vanaf het vertrek van de jonge ooievaars en overige trekkers die zich bij 't Zand ophouden, het voedselaanbod terugbrengen naar 7-8 zakjes en de voertijd verschuiven van 13.00uur naar 14.00uur.

Vanaf november 2008 de voerplek meerdere keren stapsgewijs en goed zichtbaar richting IJssel verplaatsen. (dit in goed overleg met de agrariërs van de gronden en waar het beste kan worden gevoerd)

Vanaf dat tijdstip ook beginnen met om de dag te voeren en het voedselaanbod terug te brengen naar 5-6 zakjes. Alleen bij extreme weersomstandigheden, zoals nachtvorst van min 5C of bij een volledig sneeuwdek, wat extra bijvoeren.

De actuele situatie in december 2008 is als volgt:

er verbleven 32 ooievaars in de omgeving van het buitenstation die gebruik maakten van het voeren. Soms ware het er een paar minder mogelijk als gevolg van het feit dat de heer Klaassens in Voorst (aan de overkant van de IJssel) 'zijn' ooievaars van voedsel voorziet.

De ooievaars kregen 7 zakjes kuikens, alleen de laatste periode vanwege de vorst en sneeuw werden 8 zakjes gevoerd. De voerplek is inmiddels 50 meter verplaatst weg van de traditionele plek waar al die jaren is gevoerd. Ook is een nestpaal op het buitenstation verwijderd door het doodgaan van een daar broedende ooievaar.

2009

- Tijdens het broedseizoen de situatie ter plaatse van het buitenstation beoordelen mede gelet op het aantal broedende projectooievaars. Dat kunnen er minder zijn als conform beleid nesten worden verwijderd als een projectpaar uiteenvalt.
Bij normale weersomstandigheden op de nieuwe voerplek in het buitengebied 6 zakjes met kuikens aanbieden.
Bij extreme weersomstandigheden 7 zakjes aanbieden.
- Vanaf oktober om de dag voeren in het buitengebied en het aanbod terugbrengen naar 6 zakjes voer.
Het aantal projectooievaars in het najaar en winter goed in de gaten blijven houden en alleen bij extreme weersomstandigheden 7 zakjes voer aanbieden.
Bij een eventuele tussentijdse afname van het aantal ooievaars kan overgegaan worden tot minder voer.
Eind 2009 het geheel evalueren en bepalen hoe het bijvoerprogramma voor 2010 eruit gaat zien.

2010/2011

- Voor de periode 2010/2011 een afbouwend voerschema opstellen afhankelijk van de evaluatie van eind 2009

2011/2012

- Stoppen met voeren.

Verdere maatregelen van toepassing op het ooievaarsbuitenstation 't Zand'

Algemeen:

Naast het bovengenoemde beleid rond de afbouw van het voeren van de projectooievaars worden er maatregelen genomen om langzaam het buitenstation, met de daar nog broedende projectooievaars, zelf af te bouwen.

De komende jaren wordt bij het overlijden van 1 van 2 ooievaars van een paar binnen het buitenstation, de nestpaal van het paar verwijderd. Uiteindelijk zullen er een tot maximaal drie nestpalen blijven staan; dat is in overleg met de nieuwe eigenaar/pachter, P. Verholt, zo afgesproken. Het geeft ook de toeristische route die langs het ooievaarsdorp loopt een reden om gehandhaafd te blijven.

Pogingen om een nest te maken in de directe omgeving van de woning van de heer P. Verholt zullen ontmoedigd worden of het nest zal worden verwijderd als de bouw toch zou lukken.

Vanzelfsprekend zal het verwijderen in goed overleg met de bewoners plaats vinden.

Er is geen probleem met ooievaars in de directe omgeving (buiten het terrein van 't.Zand) en een mogelijke uitbreiding daarvan zoals de kolonie in het dichtbij gelegen bos.

2008

In het najaar worden alle binnenkooien verwijderd.

De opvang van gewonde vogels, (waaronder ook ooievaars) is niet meer mogelijk, gelet op een eerdere opheffing van het vogelasiel en de daaraan verbonden vergunning. Waar nodig wordt doorverwezen naar andere vogelasiels.

Op verzoek van de heer P. Verholt blijft de omheining waarbinnen nu de geiten zich ophouden gehandhaafd.

2009

Door projectooievaars bezette palen laten staan.

Open dag organiseren met informatie over de afbouw van het buitenstation en informatie over de maatregelen die worden voorbereid om in de regio betere biotopen voor ooievaars te realiseren.

Ook is er een mogelijkheid om d.m.v. het aanbrengen van een informatiebord (binnen de omheining) aan te geven hoe de afbouw van het ooievaarsproject in de komende jaren plaats zal vinden.

Vanaf 2009 en verder

In de komende jaren wordt naar geschikte plekken in het buitengebied gezocht t.b.v. extra nestgelegenheid. Er is daarbij een voorkeur om naar het oosten uit te breiden. Deze activiteiten worden elders in dit projectvoorstel besproken in relatie tot diverse activiteiten voor biotoopverbetering, die overigens ook andere soorten ten goede komen.

Biotoopverbetering ooievaars.

Inleiding

De afbouw van het buitenstation zal gepaard moeten gaan met activiteiten gericht op het verbeteren van de draagkracht van de hele regio voor broedende ooievaars. Dit betekent dat eventueel geschikte biotopen moeten worden verkend en beschreven. Ook moet worden aangegeven hoe met inrichtingsmaatregelen deze gebieden verbeterd kunnen worden als biotoop voor ooievaars en daarmee tegelijkertijd voor veel andere flora en faunasoorten.

Dit biotoopverbetering proces zal geruime tijd in beslag nemen aangezien de gebieden die in principe geschikt zouden zijn nu uiteraard ook in gebruik zijn, veelal bij boerenbedrijven en niet agrarische particulieren die vaak aanzienlijke oppervlakten in eigendom hebben. Dit projectvoorstel beschrijft dan ook in eerste instantie de meest ideale situatie vanuit de optiek van de ecologische randvoorwaarden voor een goed ooievaarsbiotoop.

De praktijk zal weerbarstiger zijn omdat bepaalde maatregelen niet mogelijk zijn, grondeigenaren niet mee willen werken, bestemmingsplannen aanpassingen niet toestaan etc. Dit vergt dan ook veel overleg met verantwoordelijke instantie met name de Gemeente Lochem en het verantwoordelijke Waterschap Rijn en IJssel. Dit overleg is gestart en resultaten en conclusie zijn zoveel mogelijk in dit projectvoorstel verwerkt.

Werkgebied voor biotoopverbetering

Het gebied waar de activiteiten zich in 1^e instantie op richten is het grondgebied van de oude gemeente Gorssel, met als belangrijkste natte 'aders' de IJssel met de uitgestrekte uiterwaarden en de meer naar het oosten gelegen laaglandbeken en het riviertje de Berkel.

De kaart in de bijlage geeft de ligging van het gebied aan met een aantal belangrijke plaatsen en gebieden die verder in dit voorstel aan de orde komen.

Overigens is het werkgebied van de VWG wat betreft ooievaars veel uitgestrekter en omvat de gehele IJsselvallei van Dieren tot aan Zwolle (zie ook bijlage 2: kaart met ooievaarsnesten in het hele gebied waar de VWG werkzaam is).

Het gebied rond het ooievaarsbuiten station, op de kaart aangegeven als een zwart vierkant, wordt in deze beschrijving buiten beschouwing gehouden; daar speelt vooral het eerder beschreven afbouwplan en de beschreven maatregelen in de directe omgeving.

De VWG heeft ervoor gekozen om elders de gebieden in te delen in kerngebieden en hun verbindingzones. In de kerngebieden (aangeduid met een cijfer) is het voor de ooievaars mogelijk om te broeden en te foerageren. Daarom is het de bedoeling om in deze gebieden een nestpaal te hebben. Het huidige grondgebruik leent zich voor de ooievaars (veel grasland, afwisselend en extensief gebruik en vochtig). Om een vaste foerageerplak te geven streven we in deze kerngebieden naar twee waterpoelen van ten minste 20 m² en 1, 80 meter diep (hoe groter, hoe beter); de poelen moeten op enige afstand van elkaar worden aangelegd.

De kerngebieden staan in verbinding met elkaar door verbindingzones. In deze zones kunnen de ooievaars foerageren. Ook in deze gebieden hebben we poelen gepland, hoewel je ook kunt denken aan herstel van beekarmen, natte graslanden, verbrede natuuroevers, enz. In ieder geval permanente gebieden met ondiep oppervlakte water omdat dit ook de maatregel is die positief zal uitpakken voor een aantal andere faunasoorten.

Uiteraard moet in meer detail bekeken worden of de maatregelen ook echt mogelijk zijn gegeven de grote variatie eigendom van de geselecteerde gebieden.

De gebieden waar het om gaat zijn op de kaart in groen aangegeven.

- 1. IJsselvallei;** het betreft hier alleen de oostelijke uiterwaarden. Deze gebieden vallen onder de "Natura 2000" aanwijzing en zijn dus straks wettelijk goed beschermd. Plasdras gebieden zouden kunnen worden aangelegd op de volgende plaatsen mits dit straks zal kunnen plaatsvinden binnen het beheersplan voor de aangewezen Natura 2000 gebieden.

- **1.1. Epserwaarden;** uiterwaard is kleinschalig qua structuur met hoofdzakelijk weide gebieden. Er komen regelmatig ooievaars in het gebied voor en er staat 1 nestpaal met broedende ooievaars. Ingrepen op landschapsniveau zijn niet noodzakelijk. Bij de huidige nestpaal kunnen 2 nestpalen bijgeplaatst worden; zie onderzoek en evaluatie koloniegedrag.

- **1.2. Ravenswaarden;** deze uiterwaard heeft een relatief hoge botanische soorten rijkdom (meer kleur in het gras dan elders). Het gebied is hoofdzakelijk in gebruik als weidegebied, met een meer extensief gebruik in de gebieden in eigendom en beheer bij Staatsbosbeheer. Met Staatsbosbeheer zou een en ander verder besproken en overlegd kunnen worden omtrent hun visie over de verdere toekomstige inrichting van dit gebied. Tijdens onze jubileumexcursie in 2007 is hier reeds over gesproken. Verder is het doortrekken en herstellen van hagen en knotrijen positief. Opgemerkt wordt dat er weinig kritische weidevogels [meer] aanwezig zijn. Mogelijk is de verslechterde

waterhuishouding hiervan de oorzaak. Er is geen open water in de uiterwaard meer aanwezig; slechts op 1 plek is een zeer kleine poel. De waterstand in de poel en in lagere delen van de uiterwaarden is volledig afhankelijk van de waterstand in de IJssel. Toch is er in de laatste eeuw geen wezenlijke verandering geweest in de hydrologische situatie. In het direct zuidelijk van de Ravenswaarden gelegen gebied, Eesterwaard en Middenwaard, zijn meer poelen en hanken aanwezig. Bij de huidige nestpaal op de rand van het gebied kunnen 2 nestpalen bijgeplaatst worden; zie onderzoek en evaluatie koloniegedrag. Verder kunnen er nog 2 poelen aangelegd worden. In het gebied de Grote Blokken (208/467) is de Vogelwerkgroep in een vergevorderd stadium, in nauw overleg met de "Uiterwaarden Commissie" (Commissie van grondeigenaren met een sterke agrarische invloed) omtrent het afgraven van klei op een aantal plaatsen om te gebruiken voor het herstel van de zomerkade. Dit is een noodzakelijk onderhoudswerk dat vrijwel elk jaar nodig is na de zeer hoge waterstanden in het voorjaar als de uiterwaarden, inclusief de wegen ter plekke, soms langdurig geheel onder water staan.

Van belang is nog dat de Gorsselse Dorpsraad met vele instanties in gesprek is om te bezien of er een wandelpad kan worden aangelegd langs de IJssel, over de kruin van de zomerdijk/gewone dijk. Dat staat ook als beleidsvoornemen in de Nota Recreatie en Toerisme van de Gemeente Lochem. Het is echter beleidsmatig en logistiek een ingewikkeld project en zal zeker niet op de korte termijn te realiseren zijn. Wij denken dat een dergelijk wandelpad geen probleem is voor de aanwezige en nog te 'arriveren' fauna, ook al omdat er in de broedtijd waarschijnlijk niet gewandeld mag worden. Verder is er een plan in voorbereiding voor de herinrichting van het Zandgat en directe omgeving richting natuurgebied.

- **1.3. Rijsselse waarden;** voornamelijk in gebruik als weidegebied met verspreide maïsvelden. Er zijn enkele diepe kolken aanwezig. Aanbevolen wordt deze landschapselementen te herstellen, verder uit te breiden en te verbeteren met een zeer ondiep deel van de poelen bij de Valkeweg. Ook hier worden tijdens en na de broedperiode vaak foeragerende ooievaars waargenomen. Bij het gebied van de Rijsselse waarden speelt wel de geplande rondweg vanaf het Zutphense industrieterrein, rond Eefde met aansluiting op de provinciale weg N348 via Gorssel naar Deventer. Bekeken moet worden of eventuele compensatie maatregelen voor de aanleg van de weg ook de doelstellingen voor de verbetering van ooievaarsbiotopen kunnen dienen.

Al deze gebieden hebben uiteraard directe ecologische relaties met de aan de overkant liggende belangrijke westelijke uiterwaarden van de IJssel zoals de Bolwerksweide, Wilpse Klei, Voorster Klei en Rammelwaard. Al deze gebieden zijn met hun grote waterpartijen ook belangrijke watervogelgebieden en worden intensief bezocht door de regionale vogelaars en vogelwerkgroepen.

2. Dortherbeek dal dat verder gaat als Haarbeek en Molenbeek. Dit gebied is als ecologische verbindingzone aangewezen door provincie Gelderland volgens het model das-kamsalamander.

- **2.1.** gebied ten noorden van de Dortherweg; het agrarisch gebruik is gemengd; mais, graan en gras. Er is al een plasdras gebied aangelegd op particulier gebied van de fam. Schoneveld door het Waterschap Rijn & IJssel in het kader van het landschapsbeleidsplan van de oude gemeente Gorssel; het is een meander in de beek waar 's zomers vaak grauwe ganzen vertoeven, maar ook foeragerende ooievaars worden waargenomen. Plaatsing van 1 nestpaal. Verder is er een mogelijke bedreiging in het uiterste noordwesten vanwege de aanleg van het bedrijven terrein A1 [Epse –Noord]. We moeten de gang van zaken nauwkeurig volgen zowel in hydrologische als in ecologische aspecten en ook de geplande natuurontwikkeling langs de randen van het gebied.

- **2.2.** gebied ten zuiden en rondom landgoed Dorth (eigendom van Natuurmonumenten). Het gehele gebied is hoofdzakelijk in gebruik als grasland met enkele kleinere maïspcelen. Op het landgoed zelf zijn kleinschalige weidepercelen met enkele poelen. Het waterpeil op het landgoed (met veel sloten, grachten en vijverpartijen, wordt "hoog" gehouden door het inpompen van Schipbeek water; dat is een actie van Natuurmonumenten in het kader van het beheer van het landgoed. In de zuidelijk gelegen kerngebieden is de wens om nog 4 poelen aan te leggen en in het oostelijke deel kan nog wel 1 nestpaal bijgeplaatst worden.

Bijzonderheden van deze gebieden zijn o.a. het voorkomen van das, kamsalamander, ringslang, rugstreeppad en vele libellensoorten waaronder de bandheidelibel en ook veel vlindersoorten. Meer details zijn te vinden in het rapport: Concept inrichtingsvisie Dortherbeek van de Projectgroep Dortherbeek in samenwerking met Mostert Landleven, Adviesbureau voor Ruimtelijke Ordening Natuur en Landschap, Gorssel september 2003. Ornithologisch is het landgoed onderzocht door de VWG De IJsselstreek; daarvan is een rapport beschikbaar.

3. Dommerbeek dal

- **3.1.** gebied rond Huzarenlaan; terrein is kleinschalig agrarisch weidegebied; er zijn goede mogelijkheden door een populierenbosje te kappen en daar een plasdras situatie te maken binnen bestaand grasland. Langs de Huzarenlaan is op particulier terrein reeds een poel aangelegd.

- **3.2.** gebied rond Bathmense weg en Lochemseweg; in gebruik als grasland maar ook behoorlijk veel maisteelt; er is al een plasdras gebied aangelegd door de particuliere eigenaar van het huis "de Hietkamp"; plaatsen van 1 nestpaal wordt aanbevolen (er is nog geen overleg geweest met de eigenaar).

- **3.3.** gebied tussen de Schepersweg en de Koekoeksweg; hier ontstaat de Dommerbeek als afvoer van de Gorsselse Heide. Dit is in gebruik als intensief

agrarisch land, grote percelen engels raaigras en ook maïs. Verder is in dit gebied de ontwikkeling van een megastal aan de orde met alle problemen van dien, zoals logistiek en vernietiging van de ecologische en hydrologische natuurwaarde.

Deze bedreiging is vrij reëel. Recente informatie van de Gemeente Lochem wijst daarop. Vooral in de maaiperiode, foerageren hier vaak meerdere ooievaars. Om de natuurwaarde van dit gebied te verbeteren is de aanleg van 3 poelen wenselijk. In de directe omgeving staan al 2 nestpalen. NM beschikt over een klein stukje grond langs de Koekoeksweg.

Bijzonderheden van deze gebieden: voorkomen van bijvoorbeeld; ijsvogel, ringslang, kamsalamander en zwanebloem. Meer informatie in: Natuurdoeltypen in het stroomgebied van de Dommerbeek, rapport 3^e jaars deelstudenten Milieukunde Rijkshogeschool IJsselland Deventer [Saxion], 1995.

4. Flierderbeek dal

- **4.1** gebied Fliedeweg en Lindeboomweg; bijzonderheden: dit is al een laag gelegen nat grasland gebied met veel paddentrek; het voorkomen van de kieuwpootkreeft is vastgesteld. Het gebied is geschikt en de aanleg van 1 poel is wenselijk.

5. Eefse beek dal dat verder gaat als Harfsense beek en Huurne beek

- **5.1** gebied Harfensesteeg Elzerdijk Wagenvoortsdijk; gebied is hoofdzakelijk in gebruik als weilandschap. Aanleg van 1 poel in het weiland wenselijk en ook de plaatsing van 1 nestpaal. Aanleg van natuurlijke oevers van de beek nauwelijks mogelijk, maar eventueel wel knippen van de beek om zo glooiende oevers te krijgen.

- **5.2** gebied Asselerweg Haarbroeksteeg splitsing Harfsense beek Huurne beek; aanleg van 2 poelen en de plaatsing van 1 nestpaal zou wenselijk zijn. Natuurmonumenten is eigenaar van het nabijgelegen Esveldse bosje.

6. Berkel dal

- **6.1** gebied Whemerweg/Berkeldal; beekdal in gebruik als maisland tot op de oever van de Berkel. Aanvullen met natuurlijke oever ontwikkeling en 2 poelen. In het beekdal is hier onlangs een ooievaarsnestpaal geplaatst;

- **6.2** gebied Ehzerallee /Veldhorstpad /Vordenseweg; hier hoofdzakelijk weidegrond; aanleg van 2 poelen en plaatsing van 1 nestpaal.

7. Eendenkooi bij de Wippert [valt op dit moment buiten onze wensenkaart]

Deze eendenkooi is enkele jaren geleden in ere hersteld en wordt onderhouden en verbeterd door Stichting Natuur Anders uit Deventer en door de Natuurwerkgroep Gorssel. De kooi viel vroeger onder de heren van Dorth en is prachtig gelegen in een klein bosperceel.

In dit gebied zijn ook min of meer kleinschalig agrarische bedrijven met veel gras maar ook maïs en ander gebruik zoals asperge. Hier is het plaatsen van 1 nestpaal in de nabije omgeving wenselijk, ook gezien de recreatie naar de eendenkooi (misschien opnemen in een fietsroute plan).

Dan nog de mogelijkheden in de verbindingzones op de wensenkaart aangegeven met de peilen voor de aanleg van poelen en/of plasdras gebieden.;

- 2.1 ◀▶ 2.2; aanleg van 2 poelen;
- 3.1 ◀▶ 3.2; aanleg van 1 poel;
- 4.1 ◀▶ 5.1; aanleg van 1 poel;
- 5.1 ◀▶ 5.2; aanleg van 1 poel;
- 6.1 ◀▶ 6.2; aanleg van 1 poel.

Nog enkele opmerkingen;

- de aangegeven poelen kunnen vanzelfsprekend ook aangelegd en uitgegraven worden als plasdras gebied; de Natuurwerkgroep Gorssel kan ook hier behulpzaam zijn inclusief het onderhoud in de toekomst.
- de aangegeven poelen en of plasdras gebieden kunnen in het kader van watermanagement ook bijdragen in waterbergings-mogelijkheden voor de toekomst bij verwachte extremen regenval;
- bij verandering van de oevers van de laaglandbeken, bijvoorbeeld glooiend en moerasachtige afgraving kunnen voor het waterschap misschien kostenbesparend zijn in verband met vermindering van de schouwpaden.

- Veel overleg met grondeigenaren, agrarische sector, waterschap en andere belanghebbenden zal moeten bijdragen tot een positieve invulling van de lange termijn doelstellingen.

Opsomming van mogelijke extra nestpalen en de ontwikkeling van poelen en of plasdras gebieden;

Voor de ligging van het gebied zie wenskaart	Aantal nestpalen	Aantal poelen en of plasdras	Geschatte kosten in Euro
1.1 Epserwaarden	2		1000.-
1.2 Ravenswaarden	2	2	1000.-
1.3. Rijsselsewaarden		1	1200.-
2.1 ten noorden van de Dortherweg	1		500.-
2.2. ten zuiden/rond Landgoed Dorth	1	4	5300.-
3.1. Huzarenlaan	1		500.-
3.2 Bathmenseweg/Lochemseweg	1		500.-
3.3 Schepersweg/Koekoeksweg		3	3600.-
4.1 Flierderweg/Lindeboomweg		1	1200.-
5.1 Harfsensesteeg/Elzerdijk c.s.	1	1	1700.-
5.2 Asselerweg/Haarbroeksteeg	1	2	2900.-
6.1 Whemerweg/Berkeldal		2	2400.-
6.2 Ehzerallee/Velhorstpad	1	2	2900.-
7 Eendenkooi Wippert	1		500.-
Subtotaal	12	18	25.200.-
Verbindingszones's (zie wenskaart)			
2.1<>2.2		2	2400.-
3.1<>3.2		1	1200.-
4.1<>5.1		1	1200.-
5.1<>5.2		1	1200.-
6.1<>6.2		1	1200.-
TOTAAL	12	24	32.400.-

Noot: er zijn geen kosten voor het grondwerk voor 1.2. Ravenswaarden: de eigenaren doen dat werk zelf en gebruiken de klei voor de zomerdijk.

Andere maatregelen die spreiding van ooievaars kunnen helpen

Onderzoek koloniegedrag:

Dit is bedoeld om te bezien of het werkt, zoals op het buitenstation het geval was, om bij een bezet nest 1 of 2 nestenpalen bijplaatsen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen in de Epserwaarden [Weerdsweg] en de Ravenswaarden [Ravensweerdsweg]. Deze plekken zijn met blauwe stippen aangegeven op de kaart. Eventueel kunnen nesten die al lange tijd niet of nog nooit bezet zijn geweest verwijderd worden; dat is op verschillende plaatsen het geval.

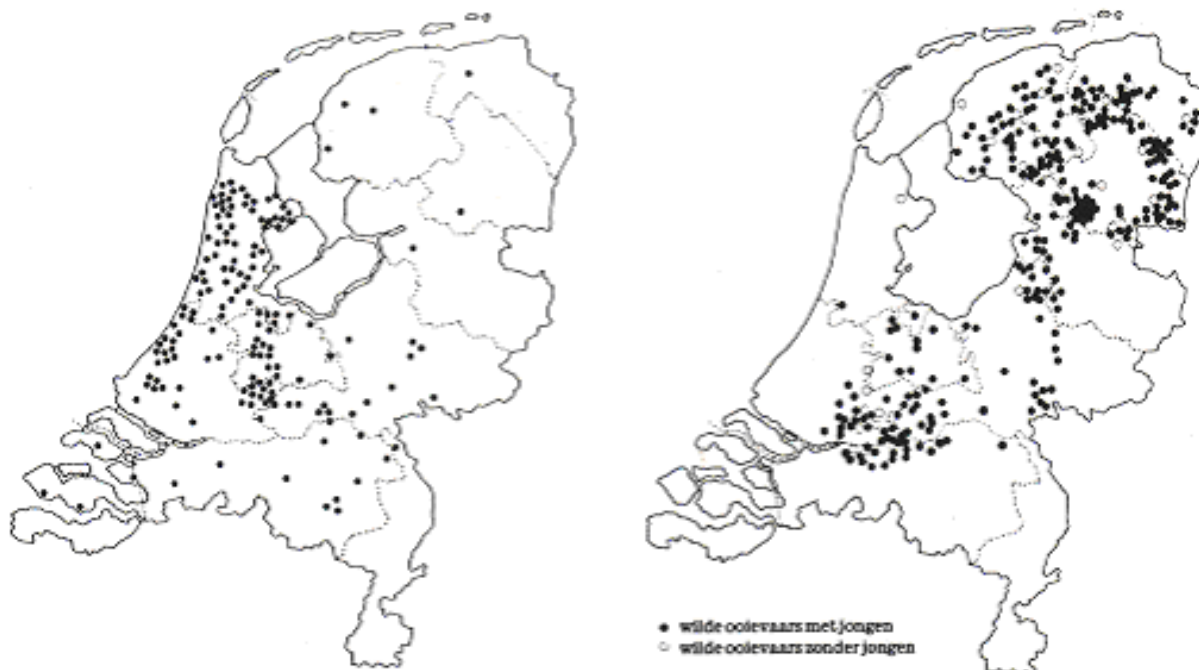
Plaatsen van nieuwe nestpalen; zie ook onder de hiervoor beschreven diverse gebieden.

Er zijn een aantal interessante gebieden; bijvoorbeeld "Eendenkooi" de Wippert en Berkeldal Ehzerallee waar het plaatsen van nieuwe nestpalen de moeite waard is; zie de rode driehoeken op de kaart. Het gaat hierbij om gebieden met veel potenties als foerageergebied en voldoende rust.

Voordat tot plaatsing van nieuwe nestpalen wordt overgegaan is het nodig dat goed historisch onderzoek wordt gedaan naar de vroegere verspreiding van de ooievaar in het gebied en ook dieper de Achterhoek in. De quick scan die in dat opzicht is gedaan voor het boekje "Ooievaars in

de IJsselvallei' gaf aan dat in vele oudere boeken over de Achterhoek en de vele landgoederen e.d., nooit een plaatje of tekening van een ooievaarsnest is gezien behalve in het IJsseldal. Ook de oude verspreidingsgegevens laten zien dat in de Achterhoek nooit veel ooievaars hebben gebroed; zie de beide kaartjes zoals die door Jan de Rijk (1989) zijn gepubliceerd. De redenen daarvoor zijn onduidelijk en misschien is de situatie nu anders zeker als actief biotoop beheer wordt gepleegd.

Verspreiding in de 18^e eeuw

Verspreiding in 1939

Mogelijke effecten op andere soorten:

Als we het foerageergebied voor de ooievaars geschikt maken, kunnen er een groot aantal dieren meeprofiteren die nu al in het gebied te vinden zijn. Er is voor gekozen om de regionaal meest belangrijke en meest kritische soorten te beschrijven. In hoeverre de gunstige effecten voor deze soorten ook daadwerkelijk gaan optreden zal nader onderzocht moeten worden en wordt onderdeel van het monitoring programma.

Met name het onderzoek naar vogels zal de VWG kunnen uitvoeren, het onderzoek naar amfibieën en de Ringslang is een specialistische taak en kan niet door de VWG uitgevoerd worden. Samenwerking met leden van de Ravon, de regionale IVN afdelingen (o.a. Zutphen) en de Natuurwerkgroep Gorssel e.o. kan een goede optie zijn.

Amfibieën en de Ringslang

Voor alle amfibieën geldt dat ze geschikt voortplantingswater nodig hebben. Met name in de vorm van poelen en plassen. Deze zullen tenminste 25 m² groot moeten zijn (hoe groter, hoe beter), en het liefst in droge perioden nog 50 cm water bevatten. Verder zijn er verbindingzones nodig in de vorm van houtwallen en singels of sloten en oeverzones en nieuwe voortplantingswateren dicht bij het oude; die mogen in principe niet verder liggen dan circa 400 meter van de 'bron'.

De Ringslang maakt ook van dergelijke stelsels van poelen en landschapselementen gebruik, maar kan veel grotere afstanden afleggen. De Ringslang heeft daarbij broedhopen nodig (van organisch materiaal) in de buurt van water om zich voort te kunnen planten.

Voor de Kamsalamander is het gebied rond landgoed de Dorth en de hele zone van de Dortherbeek en verder de Haarbeek/Molenbeek van belang. Dit is de zone tussen de gebieden 2.1 en 2.2. De nadruk moet liggen op de aanleg van grote poelen met daartussen natte verbindingzones. Deze zone is tevens van belang voor de Das.

De Ringslang komt in het plangebied met name voor rond het Dommerbeekdal. Het ontwikkelen van de verbindingzone (tussen gebied 3.1 en 3.2), met poelen en ecologisch ingerichte oeverzones zal deze soort ten goede komen, maar ook andere soorten kunnen hiervan profiteren.

De Knoflookpad is een erg kritische soort. Naast voortplantingswater is de soort ook gebonden aan zanderige stroken waar het dier zich in kan graven. In ons plangebied komt de soort met name voor pal naast het ooievaarsstation (de Muyl).; dat zijn oude rivierduin-en oeverwallen gebieden. Om de soort te helpen is het belangrijk om maatregelen te treffen in de naaste omgeving van het gebied de Muyl. Met name de aanleg van poelen met veel relief (zandige bodems) is van belang. Zeer waarschijnlijk kan de in het plangebied beschreven verbindingzone tussen het ooievaarsstation en gebied 1.2 dienst doen om de soort een handje te helpen.

Grote gele kwikstaart

Dit is een vogelsoort die afhankelijk is van natuurlijke, snelstromende beken. De soort is de laatste jaren in Nederland aan het toenemen. Waarschijnlijk door zachte winters, maar ook door meer beekherstel en het aanbieden van nestkasten. Ook in dit plangebied heeft de soort de eerste stappen gezet. De VWG Bathmen volgt de soort op de voet langs de Schipbeek die door het gebied loopt. De soort is zich hier aan het uitbreiden (mond. med: E. Ruessink). Door het ontwikkelen van de Dortherbeek (gebied tussen 2.1 en 2.2) zou de soort zich kunnen uitbreiden. Door het verhogen van de dynamiek van de beek ontstaan er kale zandoevers of stenen, waar de soort kan foerageren. Door het plaatsen van nestkasten wordt er broedgelegenheid aangeboden en de VWG Bathmen zal de soort blijven volgen en monitoren.

Kansen voor de overige regionaal belangrijke vogelsoorten

Weidevogels komen in het plangebied momenteel met name nog in de uiterwaarden voor. In de Ravenswaarden betrof dat in 2000 nog Wulp, Tureluur en Grutto (34 paar !). Er is echter sprake van een dalende trend. Samen met SBB zijn we in gesprek hoe we het gebied gevarieerder kunnen maken voor deze soorten, mede in relatie tot de plannen voor de ooievaar, maar ook voor de soorten Kwartelkoning en de Kwartel die nu onregelmatig in het gebied te vinden zijn. In het naast ons plangebied gelegen Larense broek (gemeente Lochem) komen naast Grutto, Scholekster en Wulp echter ook de Rode lijst soorten Graspieper, Patrijs en Veldleeuwerik voor. De IJsvogel is flink aan het toenemen in de regio

Mogelijk bieden de vochtige weilanden, oeverranden of nieuwe poelen langs de beken na de ontwikkeling nog nieuwe uitbreidingsmogelijkheden voor deze soorten. In ieder geval zal de ruimte om te broeden en te foerageren toenemen. Ter indicatie: In 2006 is landgoed Dorth door de VWG geïnterviewd. In een van de nieuw gegraven poelen is de Dodaars gaan broeden.

Beleid overheid en grondeigenaren

Waterschap Rijn en IJssel

Voor het werkgebied, maar ook ver daar buiten, is het Waterschap Rijn en IJssel de beheerder van de wateren en een belangrijke gesprekspartner om eventuele plannen mede te realiseren. Op 30 september is ten kantore van het Waterschap te Doetinchem gesproken met de heren Michiel Schaap en Jorrit Geerlinks. Daar zijn de voorlopige plannen toegelicht op basis van de wensenkaart zoals bij dit voorstel is gevoegd.

De opstelling van het Waterschap was redelijk formeel: hun opdrachtgevers zijn Rijk, Provincie en Gemeentes en uiteraard niet een particulier vogelwerkgroep. Uiteraard is dat ook niet wat de VWG wil, maar wel is het goed als er inzicht is in de activiteiten van het Waterschap die ook sporen met de wensen voor dit projectvoorstel.

Waterschap Rijn en IJssel is op dit moment vooral actief wat betreft natuurverbeteringen/of herstelwerkzaamheden in de gebieden van en rond de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en de Ecologische verbindingzones (EVZ). Daarbij zijn hun werkmodellen vooral afgestemd op de soorten: das, kamsalamander en winde; de ooievaar is dus geen modelsoort voor hen.

De huidige werkzaamheden betreffen de volgende wateren:

- Schipbeek: natuurvriendelijke oevers en vistrappen
- Dortherbeek: waterbuffering (met een relatie tot het geplande industriegebied van Epse-Noord)
- Berkel: natuurvriendelijke oevers en bypasses.

De door de VWG aangegeven gebieden zoals Dommerbeek, Flierderbeek, Eefdense/Harfsense beek e.d. zitten niet direct in de planning voor werkzaamheden die zouden passen in de plannen.

Wel zijn er activiteiten rond de Dommerbeek in relatie tot de waterhuishouding van de Gorsselse Heide. Dit betreft bufferingswerkzaamheden om de heide natter te maken. Dat heeft nog niet veel effect gehad. Verder werkzaamheden zullen pas worden uitgevoerd als de definitieve status en eigenaar van het gebied bekend zijn. Het is nu onderdeel van de groep terreinen van Defensie die eventueel aan particulieren kan worden verkocht en nog steeds is niet duidelijk wie de toekomstige eigenaar wordt en wie het gaat beheren.

Hier liggen goede kansen voor biotoopverbetering vooral voor andere soorten dan de ooievaar. Er is een gedetailleerd herstelplan voor de Gorsselse Heide dat is opgesteld door de DLG. (NB: veel andere voormalige Defensie terreinen die zijn afgestoten zijn naar de reguliere terreinberende instanties gegaan zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de verschillende provinciale Landschappen).

Gemeente Lochem

Op 8 oktober kon door een delegatie van de VWG gesproken worden met Ing. Anne Stortelder van de Gemeente Lochem en de eerstverantwoordelijke ambtenaar voor alles wat in het buitengebied gebeurt. Daarbij zijn de belangrijkste ruimtelijke ontwikkelingen doorgenomen:

Herinrichting N348: regulering verkeersstromen bij, met name de dorpskernen. Hier liggen vooral mogelijkheden als het gaat om de rondweg rond Eefde door de Rijsselse waarden. Men zou kunnen aandringen op compenserende natuurwaarden.

Zandgat Ravenswaarden: dit is een grote voormalige ontgrondingen plas met een directe verbinding met de IJssel. De plas wordt afgesloten van de IJssel. Onderzoeken lopen naar de natuur en ecologische kwaliteiten en potenties van het zandgat. Ontwikkelingen worden hier op afgestemd en er komen geen recreatieve ontwikkelingen. De huidige ontsluiting is een uitermate slechte zandweg met veel puin en kuilen, maar nog wel steeds toegankelijk voor auto's. De huidige plannen om daar de vele ongewenste activiteiten etc. te weren en geen recreatieve ontwikkelingen toe te staan, past goed in de plannen voor de hele Ravenswaard. Dit zal aan de orde komen in een herinrichtingsplan en beheersplan voor het Zandgat zoals dit door "Grondbereik Lochem" wordt uitgewerkt.

Grondwerkzaamheden i.h.a. De Gemeente Lochem kent een bodembeheersplan op grond waarvan grondverplaatsingen al dan niet mogelijk zijn; de zogeheten 'schoongrondverklaring' is niet meer aan de orde en daar zijn dus ook geen kosten meer voor aan de orde. Gronden uit eenzelfde deelgebied kunnen binnen het deelgebied worden verplaatst. Hiervoor hoeft geen onderzoek worden uitgevoerd, maar kent men wel een meldingsplicht bij de betreffende milieuambtenaar. De Gemeente Lochem is opgedeeld in diverse deelgebieden (o.a. kernen, wegbermen en buitengebied). Het bodembeheersplan bepaalt ook of er voor een grondverplaatsing aanvullend bodemonderzoek noodzakelijk is. Dit biedt dus mogelijkheden om direct met de plannen voor de uiterwaarden te beginnen. Deze procedure is van belang voor

eventuele graafwerkzaamheden in de uiterwaarden i overleg met de Uiterwaardencommissie (zie ook Natura 2000 gebieden). Hier zullen ook direct activiteiten worden ontwikkeld door de VWG.

Nieuw bestemmingsplan buitengebied: wordt momenteel opgesteld. Planning is deze in de 2^e helft van 2009 door de raad te laten vaststellen. Nu de ideeën van de VWG bekend zijn zal worden bezien in hoeverre die meegenomen kunnen worden in de definitieve voorstellen voor het nieuwe bestemmingsplan buitengebied. Met name de wensenkaart is daarbij van belang en misschien zou dan ook iets verder moeten worden gekeken dan alleen het grondgebied van de voormalige Gemeente Gorssel.

Van direct belang is een plan om een megastal te bouwen ter plaatse van de oorsprong van de Dommerbeek (Koekoekweg). Hier foerageren eind van de zomer vaak veel ooievaars. Het is bovendien een gebied in de kwetsbare zone van de Gorssels Heide. De VWG heeft meegedeeld dat men juist de natuurwaarden daar wil versterken conform de wensenkaart.

Bij de afbouw van een agrarisch bedrijf (mogelijk ook aan de orde in het nieuwe bestemmingsplan Buitengebied) verzoekt de Gemeente Lochem aan de VWG om te werken aan herinrichting en dus eventueel ook buiten het oorspronkelijke plangebied werkzaam te zijn. Dat is uiteraard geen probleem.

Natura 2000: De IJssel-uiterswaarden (oa. de Ravenswaard) zijn aangewezen als Natura 2000 gebied. Het ontwerp-aanwijzingsbesluit ligt ter inzage van 11 september tot en met 22 oktober bij het gemeentehuis in Lochem en het provinciehuis in Arnhem. De mogelijkheden voor ruimtelijke ontwikkelingen zijn in dit gebied beperkt maar dat is ook in de uiterwaarden niet nodig behalve het scheppen van plasdras situatie op plaatsen waar de geomorfologische waarden niet worden aangetast.

Visie buitengebied Lochem: Het rivierenlandschap is specifiek benoemd in de visie. Bij de toekomstige landschapsontwikkeling staan natuurontwikkeling en waterberging voorop. Verdichting met beplanting is niet wenselijk. Bestaande landbouwbedrijven kunnen in de uiterwaarden hun activiteiten voortzetten. Uitbreiding van bedrijven met stallen is alleen mogelijk wanneer het grondgebonden landbouw betreft. De beleidslijn Ruimte voor de Rivier moet worden gehanteerd. Deze legt beperkingen op aan uitbreiding van bebouwing in het gebied. Nieuwe bedrijven kunnen niet worden toegelaten, nieuwbouw is in de uiterwaarden uitgesloten. Dit alles biedt goede mogelijkheden voor de plannen van de VWG.

Landschapsontwikkelingsplan (LOP): deze wordt momenteel opgesteld, maar is voor een veel groter gebied van diverse gemeenten van toepassing. De uiterwaarden vormen een apart deelgebied, waarvoor kenmerken en kwaliteiten specifiek beschreven worden. Het LOP gebruikt de visie buitengebied als input, maar zal specifiek op de deelgebieden in gaan. Het LOP wordt voor 10 jaar vastgesteld en zal gedurende die 10 jaar uitvoeringsprojecten moeten sturen en steunen.

Waterbergingen: dit speelt bij de Eefdesse beek en de aansluiting op het Twentekanaal. Ook bij de Dortherbeek ten behoeve van het bedrijvenpark Epse Noord/A1 (dat is grondgebied van Deventer). De waterberging vindt plaats op Lochems grondgebied. Hier kan de VWG meedenken bij de herinrichting en kunnen mogelijk wensen van de VWG worden gerealiseerd.

Andere terrein beheerders.

In de nabije toekomst zullen deze plannen vanzelfsprekend ook geëvalueerd moeten worden met bijvoorbeeld Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Rijkswaterstaat (in het verleden zijn hier al oriënterende gesprekken mee gevoerd), maar ook met de agrarische sector (LTO) en de diverse particulieren eigenaren.

Bovendien moeten ook nog met andere groepen werkzaam in dit gebied gesprekken gevoerd worden, zoals agrarische Natuurvereniging 't Onderholt, Stichting Natuur Anders, Natuurwerkgroep

Gorsstel en misschien wel met Stichting Nederlands Cultuurlandschap. Wat betreft deze laatste kunnen we wel van gedachte wisselen over de vorming van een waardevol optimaal cultuur-ecologisch en agrarisch landschap, gezien onze wensen.

Monitoring

Bij een dergelijk project is het van groot belang dat goed de 'nul-situatie' wordt vastgelegd en beschreven. Dat dient in 2009 te gebeuren voor zover er in 2008 nog geen goede informatie aanwezig was. Vanaf het moment dat in een bepaald gebied inrichtingsmaatregelen zijn genomen, dient er regelmatig te worden waargenomen of veranderingen optreden. In dit geval gaat het uiteraard vooral om de waarnemingen van ooievaars.

Dit monitoren dient gedurende een periode van 5 jaar plaats te vinden. De al jaren lopende monitoring van de nestbezitting, jongen productie etc. dient op dezelfde wijze te worden voortgezet. Dat geldt ook voor het ringschema voor de jongen.

Het aanbrengen van kleurringen zou vanaf 2009 ook moeten plaatsvinden om meer gedetailleerd verspreiding en terreingebruik in kaart te kunnen brengen. Dat is vooral van belang wanneer in meerdere gebieden biotoop aanpassingen hebben plaatsgevonden. Hierover zal overleg met de Ringcentrale in Arnhem worden gestart.

Voorlichting

Het hele project, afbouw van het buitenstation en de voorstellen voor gerichte biotoopverbetering in geselecteerde gebieden, moet vergezeld worden van een goede voorlichtingscampagne. Dat houdt o.a. in: voorlichting geven omtrent de leefomstandigheden van ooievaars en de algemene gehele flora en fauna die van de maatregelen kunnen profiteren. Hiervoor zou ook een goede brochure/flyer kunnen worden gemaakt die o.a. in de Gemeente Lochem zou kunnen worden verspreid.

Management van het project

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het project en het financiële beheer ligt bij het Bestuur en de ledenvergadering van de Vogelwerkgroep 'De IJsselstreek'. Uiteraard kunnen taken en delen van de uitvoering worden gedelegeerd aan werkgroepen, commissies en individuele leden.

Over de activiteiten zal jaarlijks schriftelijk worden gerapporteerd aan Vogelbescherming en de algemene ledenvergadering van de VWG, alsmede al die instanties waarmee wordt samengewerkt.

Met de nieuwe bewoner van 't Zand is een overeenkomst gesloten over het huidige beheer van het buitenstation, de eigendommen van de VWG "De IJsselstreek (werkschuur o.a.) en de manier waarop het zal worden afgebouwd.

Als het gaat om het toekomstig beheer van nieuwe en bestaande landschapselementen kan een beroep worden gedaan op diverse actieve natuurwerkgroepen, zoals de Natuurwerkgroep Gorsstel.

Begroting

Het is natuurlijk moeilijk om de kosten te begroten die met alle wensen e.d. gepaard zouden kunnen gaan. Ook is uiteraard in dit stadium niet aan te geven of werk met werk kan worden gemaakt; of het Waterschap bepaalde zaken kan betalen. Bekend is wel dat de boeren in de uiterwaarden bereid zijn in principe de plasdras gebieden te scheppen aangezien zij de klei gebruiken om de zomerkaden te onderhouden. Hier zullen dus geen hoge kosten uit voortkomen.

Voorlopige bedragen die aan de orde zijn staan in het volgende overzicht::

Begroting voor het totale project

Het is natuurlijk moeilijk om de kosten te begroten die met alle wensen e.d. gepaard zouden kunnen gaan. Ook is uiteraard in dit stadium niet aan te geven of door grondeigenaren werk met werk kan worden gemaakt; of het Waterschap bepaalde zaken kan betalen bijvoorbeeld in potentiële retentiegebieden. Bekend is wel dat de boeren in de uiterwaarden bereid zijn in principe de plasdras gebieden te scheppen aangezien zij de klei gebruiken om de zomerkaden te onderhouden. Hier zullen dus geen of nauwelijks kosten uit voortkomen.

Voorlopige bedragen die aan de orde zijn staan in het volgende overzicht::

Activiteit	Kosten (Euro)	Tijdspad
Afbouw bijdrage erfpacht 't Zand	6.000.-	Periode 2009 t/m 2011
Voorlichtingsmateriaal: brochure in flyer formaat	5.000.-	2009/2010
Kosten open dag donateurs en omwonenden in 2009	2.500.-	2009
Kosten extra bord over afbouw buitenstation	3.000.-	2009
Kosten monitoring (km vergoeding)	5.000.-	Gebaseerd op 1.000.- per jaar gedurende 5 jaar
Kosten nieuwe nestpalen	6.000.-	2009 - 2013
Kosten poelen; plas/dras werk	26.400.-	idem
Jaarlijkse onderhoudskosten poelen, nestpalen, etc.	8.000.-	2009 - 2013
Mogelijke legeskosten Gemeente Lochem voor vergunningen grondverplaatsingen	2.500.-	2009 - 2013
Totaal	64.400.-	2009 - 2013

Toelichting bij het kosten overzicht:

- Afbouw van de erfpacht 't Zand: 2009: € 3000; 2010: € 2000.- en 2011: € 1000.- Dit conform de huidige afspraken tussen de nieuwe pachter, VWG 'De IJsselstreek' en Vogelbescherming Nederland
- Voorlichtingsmateriaal in de vorm van een flyer die afbouw van het buitenstation beschrijft en de plannen die moeten leiden tot biotoopverbetering op de lange termijn.
- De open dag april in 2009 voor donateurs en omwonenden; erg belangrijk en de ervaring leert dat ook veel andere mensen een bezoek brengen.
- Kosten monitoring (vergoeding km; die volgens de laatste informatie van € 0.19/km gaat naar € 0.22/km). Dit gaat uit van de huidige afspraken om de verspreiding goed te volgen om het effect van biotoopverbetering te kunnen meten. De kosten worden misschien hoger indien ook intensiever aan het voorgestelde SOVON verspreidingsonderzoek wordt meegewerkt.
- Kosten per nieuwe nestpaal: € 500.- ; er wordt nu uitgegaan van 12 nieuwe nestpalen, naast de ruim 100 die er al in het hele werkgebied van de VWG staan; dus niet alleen in de oude Gemeente Gorssel, het gebied waarvoor dit projectplan geldt.
- Kosten per poel van 250m2 en gemiddeld 1 m diep (sommige plekken dieper andere delen glooiend en ondieper) a €4.- per m3; kosten per poel dan € 1.000.- plus wat extra kosten voor aan/afrijden e.d. Informatie van Stichting Natuur Anders. Berekening is ook gebaseerd op informatie van lokale grondverzet aannemer die € 75.- per uur rekent

(arbeidskosten plus gebruik machines). Het gaat om 22 poelen in totaal (2 poelen worden door de eigenaren zelf aangelegd in de Ravenswaarden).

- Kosten onderhoud poelen/nestpalen: zeer globaal begroot afhankelijk van aantallen, grootte van de poelen, inzet vrijwilligers. Dit zijn kosten voor reparatie nestpalen (maximaal 5 per jaar), opschonen poelen bij snelle verlanding van de poel e.d. (elke poel 1x per 5 jaar).
- Legeskosten opgenomen indien nog schoon grond verklaringen o.i.d. nodig zouden zijn.; hiervoor is € 500.- per jaar gerekend.

De voorlopige kosten worden geschat op € 64.400; te spreiden over een periode van 5 jaar maar met ongelijke bedragen per jaar, afhankelijk van welke activiteit in een bepaald jaar kan worden gerealiseerd. Daarbij is de medewerking van grondeigenaren de bepalende factor.

Niet zijn opgenomen rente-/opbrengst verliezen voor het feit dat eigenaren een stuk grond niet kunnen gebruiken voor productiedoelinden. Ook is geen jaarlijkse beheersvergoeding voor de grondeigenaren opgenomen. Mogelijk dat dergelijke kosten tzt uit een regionaal Landschapsbeheerplan kunnen worden vergoed. Een dergelijk plan is voor de Gemeenten Lochem en Bronkhorst in voorbereiding.

Wat betreft de fasering van de activiteiten en te maken kosten wordt voor 2009 het volgende als uitvoerbaar en noodzakelijk gezien:

Voorlopig uitvoeringsplan voor 2009 (mogelijk kleine overloop naar 2010):

- afbouw erfpacht 't Zand	€ 3000,-
- nieuw voorlichtingsbord bij het 't Zand in Gorssel;	€ 3000,-
- voorlichtingsmateriaal	€ 2500,-
- opendag donateurs en omwonenden	€ 2500,-
- aanleg plasdras gebied Ravenswaarden "Grote Blokken"	€ 1200,-
- plaatsen van 3 ooievaarsnesten; landgoed de Velhorst in het Berkeldal, eendenkooi "de Wippert"	€ 1500,-
- plaatsen van ooievaarsnesten bij al bezette nesten [kolonie gedrag] Epserswaarden; 2 nest inclusief palen	€ 1000,-
Ravenswaarden; 2 nest inclusief palen	€ 1000,-
	=====
Geschatte totaal voor de eerste fase 2009 [gedeeltelijk 2010] in dit project	€ 15.700,-

Inkomsten:

De ledenvergadering van de VWG heeft ingestemd met een jaarlijkse bijdrage van € 1000.- in de huur van 't Zand.

Gelet op de ervaringen in het verleden is het goed mogelijk dat ook via lokale sponsoring nog fondsen door de VWG kunnen worden verzameld om dit project uit te voeren.

Bijlage 1: Referenties en literatuur.

Boere en Ruessink, eds. 2007. Ooievaars in de IJsselvallei; 25 jaar ooievaarsbuitenstation 't Zand te Gorssel. Uitgave Vogelwerkgroep IJsselstreek; 132 pg.

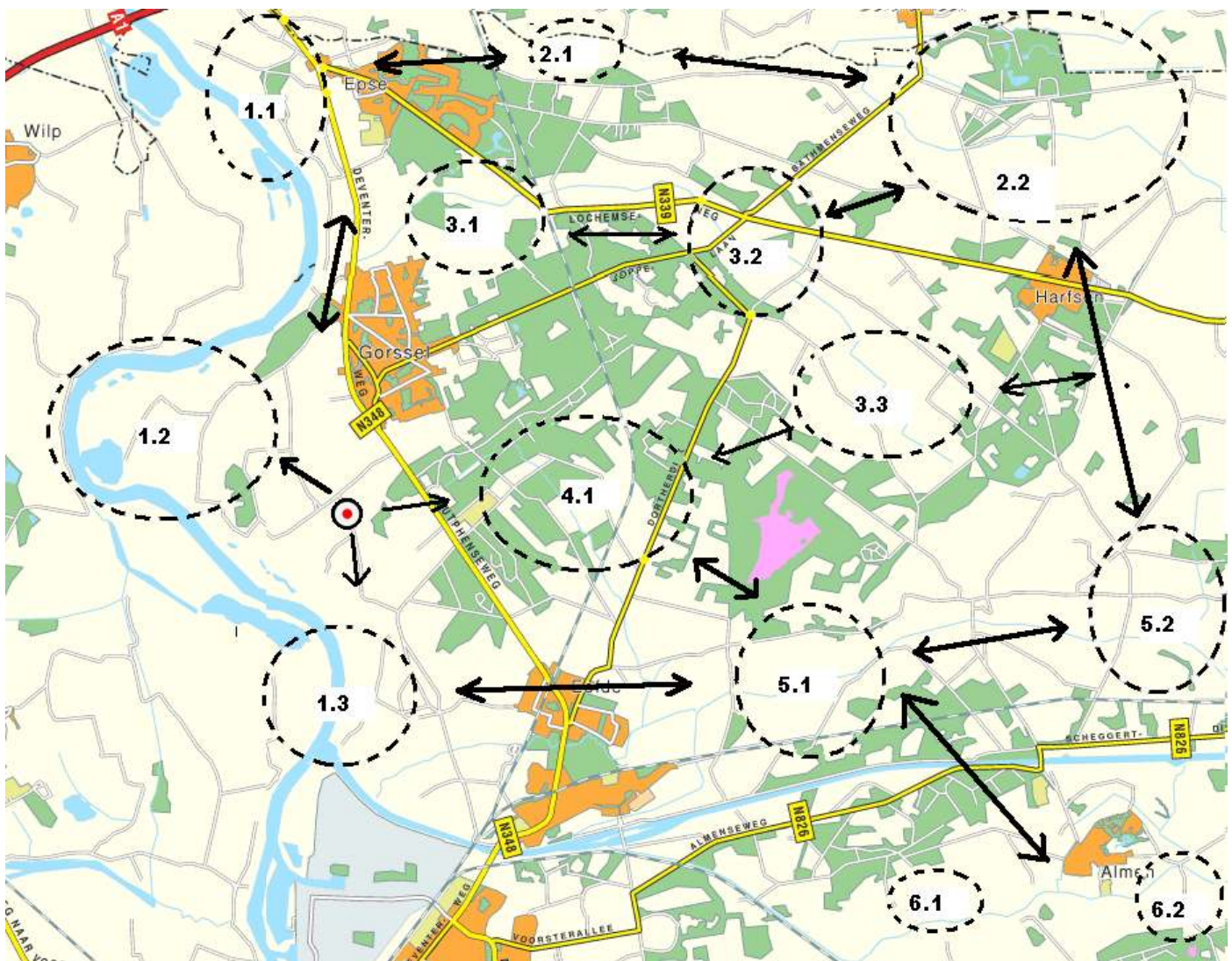
Landschapsbeleidsplan gemeente Gorssel, S.A.B. adviseurs voor ruimtelijke ordening b.v. Arnhem 21 juli 1993.

Gorssel en Bathmen: natuurlijk samenhangend! Dienst Landbouwkundig Onderzoek en Staring Centrum, Instituut voor onderzoek van landelijk gebied, Wageningen 1997.

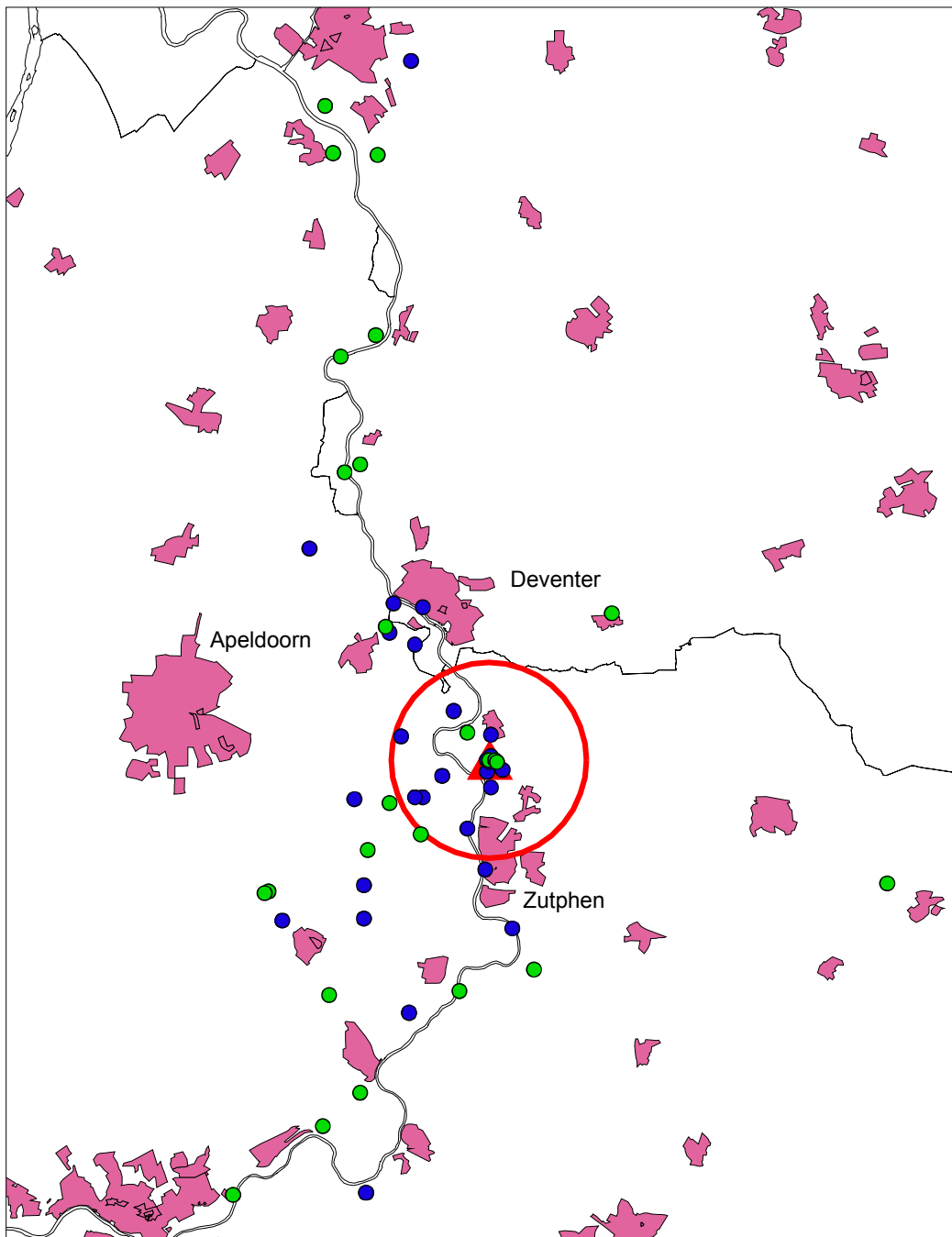
Concept inrichtingsvisie Dortherbeek van de Projectgroep Dortherbeek in samenwerking met Mostert Landleven, Adviesbureau voor Ruimtelijke Ordening Natuur en Landschap, Gorssel september 2003.

Natuurdoeltypen in het stroomgebied van de Dommerbeek, rapport 3^e jaars deelstudenten Milieukunde Rijkshogeschool IJselland Deventer [Saxion], 1995.

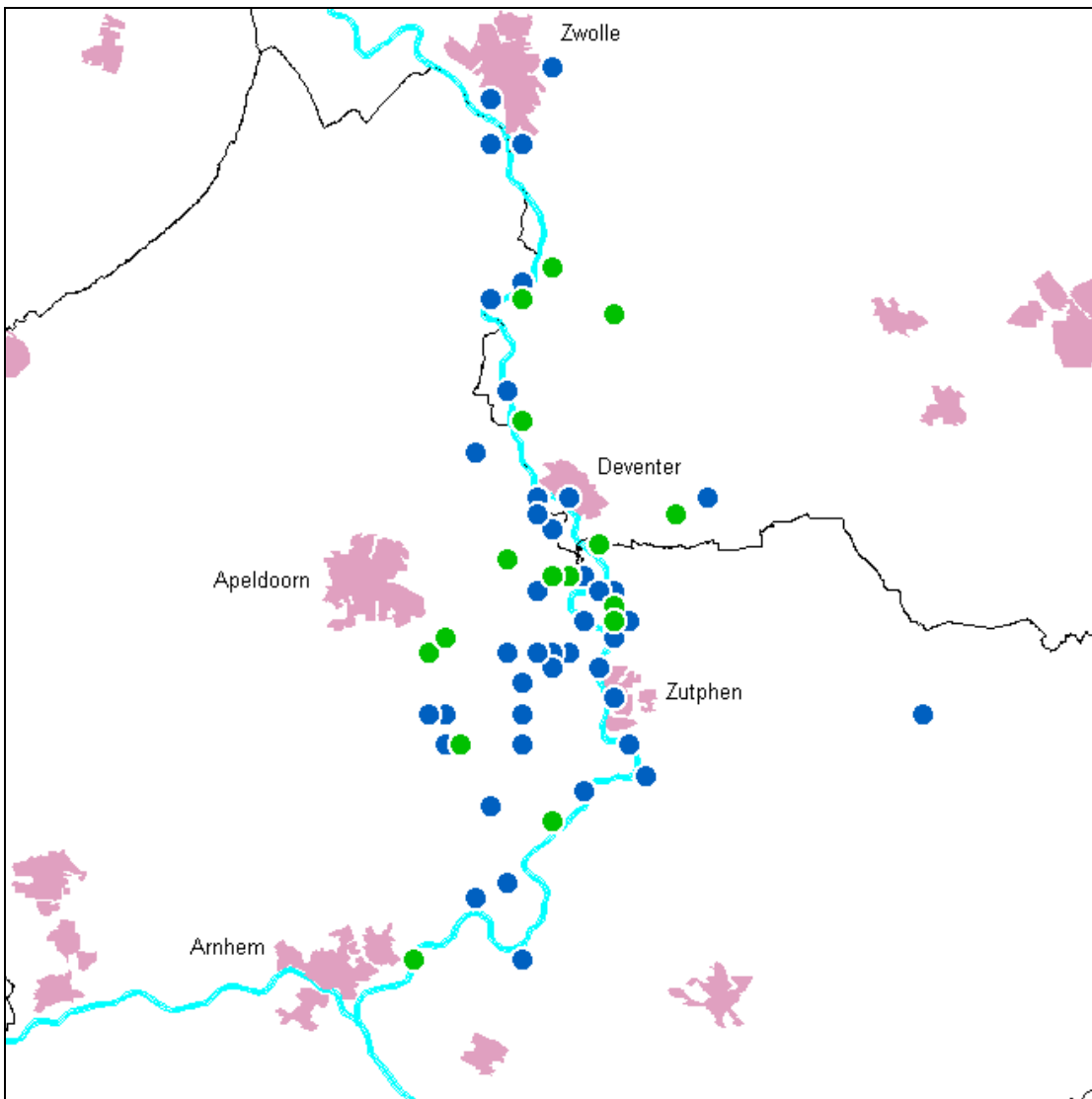
Bijlage 2: Concept basis wensenkaart : ligging van de potentieel geschikte gebieden voor biotoopverbetering en de onderlinge relaties/ecologische verbindingen.

Bijlage 3a: ligging van de ooievaarsnesten in 2005; in groen zijn aangegeven de nesten die er in de periode 2000-2005 zijn bijgekomen.

Bijlage 3b: ligging van de ooievaarsnesten in 2008; in groen zijn aangegeven de nesten die er in de periode 2006-2008 zijn bijgekomen.

Blauw = bestaande nesten
 Groen = nieuwe nesten periode 2006-2008

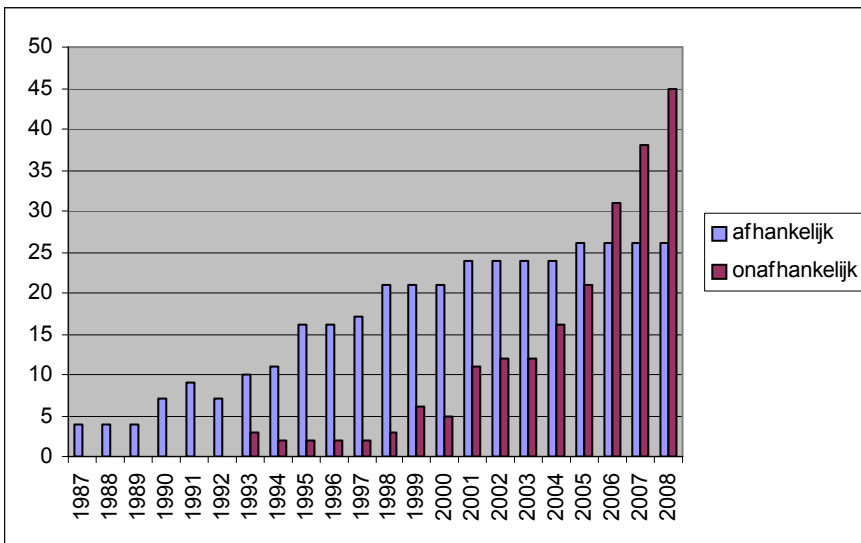
De werkelijke groei is nog wat groter omdat er in en rond de reigerkolonie vlak achter het OBS de laatste 2 jaar maar liefst 12 boomnesten zijn bijgekomen. Deze zitten zo dicht bij elkaar dat ze als 1 stip worden weergegeven

Bijlage 4: Nadere analyse van de beschikbare ooievaarsgegevens voor de hele regio.

1. Bijgevoerde paren en volledig zelfstandige (= niet bijgevoerde) paren

1.1. Verhouding tussen beide groepen en trend gedurende

Vanaf de start in 1981 duurt het tot 1990 voor een paartje buiten het Ooievaarbuitenstation (OBS) gaat broeden. Een paartje, beide vogels zijn afkomstig van de Wijk, vestigt zich 1 km buiten het OBS, maar zelfstandig zijn ze niet. Het aantal afhankelijke buitennesten groeit tot 5 in 1993 en vestigen zich ook 3 paar verder weg. Deze 3 paar zijn in de zomer veel sterker onafhankelijk maar enkele vogels overwinteren bij het OBS. Vanaf 1999 begint het aantal echt onafhankelijke nesten geleidelijk te groeien tot 45 in 2008 (zie fig.1). Het aantal afhankelijke paren zit momenteel op 26 en is de laatste vier jaar gelijk gebleven. Het aantal onafhankelijke paren is vooral de laatste 3 jaar sterk gestegen, deels door vogels ver weg bij het OBS maar ook door paren die zich in de directe omgeving vestigen maar zich niet op het OBS laten zien.

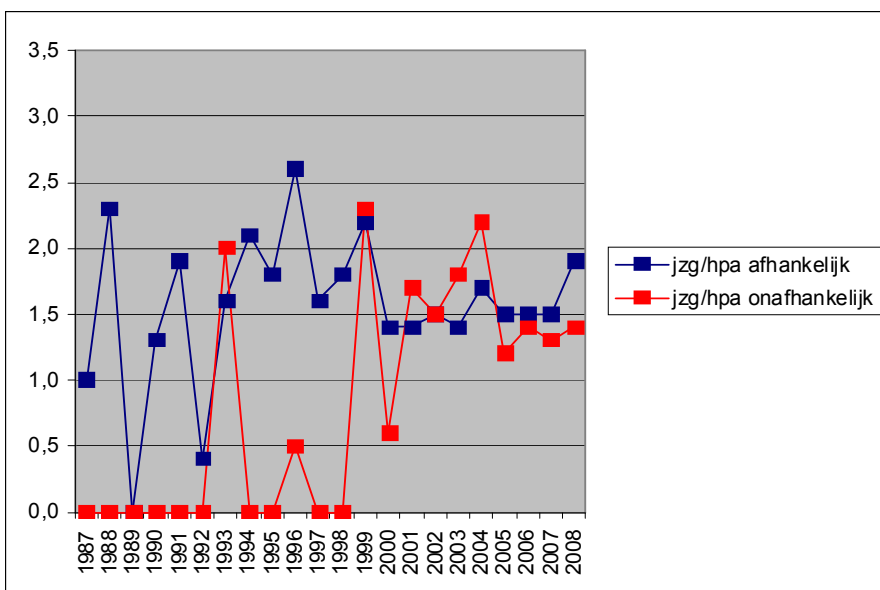

geleidelijk te groeien tot 45 in 2008 (zie fig.1). Het aantal afhankelijke paren zit momenteel op 26 en is de laatste vier jaar gelijk gebleven. Het aantal onafhankelijke paren is vooral de laatste 3 jaar sterk gestegen, deels door vogels ver weg bij het OBS maar ook door paren die zich in de directe omgeving vestigen maar zich niet op het OBS laten zien.

Fig. 1. de trend van afhankelijke en onafhankelijke ooievaarsparen tussen 1987 en 2008

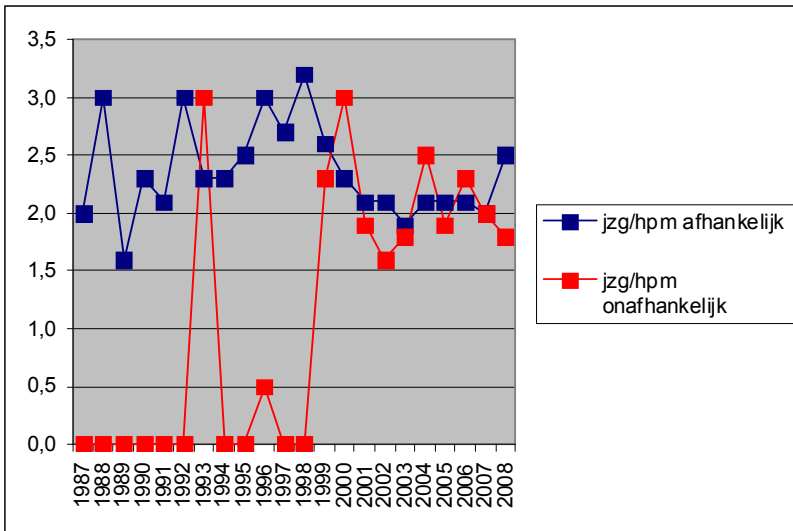
1.2. Relatie tussen broedsucces en bijvoeren

Van alle broedparen zijn de broedgegevens vanaf 1987 t/m 2008 verdeeld in afhankelijk en onafhankelijk. Genoteerd is het aantal eieren, het aantal pulli en het uiteindelijk uitgevlogen aantal jongen. Om te kijken hoe het succes bij beide groepen is en of er verschillen zijn, is van alle jaren uitgerekend wat het aantal jongen per succesvol paar is (jzg/hpm), het aantal uitgevlogen jongen verdeeld over alle bezette nesten is (jzg/hpa); zie Fig.2 en Fig.3.

onafhankelijk. Genoteerd is het aantal eieren, het aantal pulli en het uiteindelijk uitgevlogen aantal jongen. Om te kijken hoe het succes bij beide groepen is en of er verschillen zijn, is van alle jaren uitgerekend wat het aantal jongen per succesvol paar is (jzg/hpm), het aantal uitgevlogen jongen verdeeld over alle bezette nesten is (jzg/hpa); zie Fig.2 en Fig.3.

Fig. 2. gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per bezet nest (jzg/hpa) van afhankelijke en onafhankelijke paren.

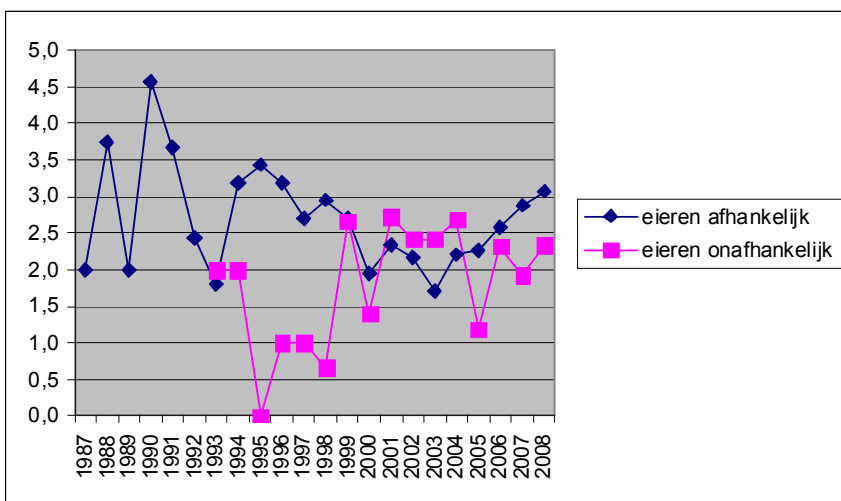

Wat opvalt zijn jaren zonder succes en de grote pieken bij de onafhankelijke paren. Zeker in het begin toen het aantal paren nog laag was drukt elk mislukt broedsel zwaar op het aantal jzg/hpa maar ook het aantal jzg/hpm lag tot 1999 vaak stukken lager dan bij de afhankelijke paren, 1993 uitgezonderd. Vanaf 2001 komen de gemiddelden dicht bij elkaar en doen de onafhankelijke paren het soms beter.

Figuur 3. gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar

Bij de afhankelijke paren is het gemiddelde vanaf 2000 duidelijk aan het afvlakken naar een lager gemiddelde dan de jaren daarvoor, met 2008 als uitzondering. Mogelijk heeft deze afvlakking te maken met het verminderde voeren dat in 2000 op het OBS van start is gegaan?

Een verklaring van de verschillen kan ook liggen in de conditie waarin de vogels de winter door komen. De afhankelijke zijn hierbij in het voordeel: er is geen gevaarlijke trek nodig en voldoende voedsel terwijl de trekkers maar moeten afwachten hoe de voedselsituatie in het overwinteringsgebied en onderweg is. De conditie na de winter is een factor die waarschijnlijk mede bepalend is voor het aantal eieren dat er gelegd wordt (zie ook de resultaten van onderzoek bij andere trekvogels); zie fig. 4.

In de beginjaren is het aantal eieren bij de afhankelijke vogels erg hoog is (broedend in kooien of binnen de omheining met volledige verzorging). Bij de eerste onafhankelijke paren ligt het aantal eieren ruim onder die van de afhankelijke, vanaf 2001 t/m 2004 gaat dit gemiddelde omhoog en komt zelfs boven dat van de afhankelijke paren uit en vanaf 2004 t/m 2008 is dit weer lager.

Fig. 4. gemiddeld aantal eieren bij afhankelijke en onafhankelijke paren

Deze laatste trend wordt waarschijnlijk ook veroorzaakt door het feit dat lang niet alle onafhankelijke nesten zijn te controleren zijn zoals de vele boomnesten en een aantal te hoge palen. Hierdoor worden legfels gemist en kan het daadwerkelijke aantal eieren groter zijn. De daling in het aantal eieren bij de afhankelijke paren vanaf 2000 is mogelijk ook een gevolg van het verminderde voeren in de winter, de stijging van de laatste 3 jaar, ondanks het nog minder voeren is niet goed te verklaren. Ook bij tenminste 4 buitennesten (Locht, Hall, Herxen en Klaassen) wordt door de eigenaars jaarrond bijgevoerd dit heeft invloed op de cijfers, maar het is onduidelijk op welke wijze.

2. Opbouw broedpopulatie

2.1 leeftijdsopbouw en verdeling jong en oud

Van de aanwezige broedvogels in 2008 is gekeken naar herkomst en geboortejaar. Fig. 5. geeft een overzicht van de situatie op het OBS.

Ringnummer	geslacht	geboorteplaats	herkomst land	geboortejaar	leeftijd op peildatum 2008
Rheine 015	vrouw	Tierpark Rheine	Duitsland	1987	21
Ongeringd	man	?	?	?	
5313	?	Schiphorst	Nederland	2002	6
Ongeringd	?	?	?	?	
3953	?	De Wijk	Nederland	1998	10
M 5730	?	Mechelen	Belgie	2002	6
1961	man	De Wijk	Nederland	1993	15
397	vrouw	Liesveld	Nederland	1983	25
815	vrouw	De Wijk	Nederland	1988	20
724	man	Schoonrewoerd	Nederland	1985	23
1291	man	Groot Ammers	Nederland	1990	18
667	vrouw	Gorssel	Nederland	1988	20
5249	?	Schiphorst	Nederland	2001	7
7330	?	Schiphorst	Nederland	2005	3
Ongeringd	?	?	?	?	
Ongeringd	?	?	?	?	
487	man	Liesveld	Nederland	1985	23
856 N	vrouw	Helgoland	Duitsland	?	
410	man	Liesveld	Nederland	1984	24
425	vrouw	Liesveld	Nederland	1984	24

Fig. 5: leeftijd en herkomst van ooievaars op het OBS in 2008

De gemiddelde leeftijd komt op 16,3 jaar. In 2009 zal ooievaar 1961 niet terugkomen (kan niet meer vliegen en is naar Blijdorp gebracht). Wat de partner van deze vogel gaat doen (397) is afwachten aangezien 'hun' nestpaal dit jaar verwijderd is in lijn met de afbouw van het OBS.

De situatie voor de buitennesten is voor zowel 2007 als 2008 uitgewerkt, dit omdat door de grote toename van nesten het niet gelukt is om alles af te lezen. Mogelijk zijn veel vogels uit 2007 ook in 2008 aanwezig geweest en zal de gemiddelde leeftijd ergens tussen die van 2007 en 2008 liggen. In 2007 was dit 10,5 (n42) en in 2008 was dit 12,9 (n33). Een compleet overzicht hiervan in de bijgevoegde tabellen aan het eind van deze bijlage.

Doordat de ooievaars op het OBS het best te volgen zijn is hiervan een compleet overzicht te maken voor wat betreft de leeftijden per jaar. In de figuur hieronder een overzicht van alle jaren

leeftijd	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	n	gem.leeftijd		
jaar																															
1987	.	.	.	1	3	2	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	8	7,3
1988	.	.	.	.	1	3	2	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	8	8,3
1989	1	.	1	4	.	1	2	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	11	6,7
1990	.	1	.	1	4	.	1	2	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	11	7,7
1991	.	.	1	.	1	4	.	1	2	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	11	8,7
1992	.	.	1	1	.	1	3	.	1	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	9,0
1993	.	.	.	1	1	.	1	3	.	1	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	10,0
1994	.	.	.	.	1	1	.	1	3	.	1	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	11,0
1995	.	.	.	2	.	2	1	.	2	3	.	1	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	13	10,4
1996	.	2	.	.	2	.	2	1	.	2	3	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	14	9,7
1997	.	1	2	.	1	2	.	2	1	.	2	2	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	15	9,7
1998	1	.	1	1	.	.	3	1	3	1	.	2	3	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	18	10,7
1999	.	1	.	1	2	.	.	2	1	3	1	.	2	3	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	18	11,5
2000	.	.	1	.	1	2	.	.	2	1	3	1	.	2	3	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	18	12,5
2001	.	.	.	1	.	1	2	.	.	2	1	3	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	17	12,2
2002	.	.	.	.	1	.	1	2	.	.	2	1	3	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	17	14,1
2003	1	.	1	.	.	1	.	.	2	.	.	2	1	3	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	18	14,1
2004	.	2	.	1	1	.	.	.	.	2	.	.	1	1	3	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	18	14,4
2005	.	1	2	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	1	1	3	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	16	14,6
2006	.	.	2	2	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	1	.	2	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	.	15	14,5
2007	.	.	.	1	3	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	1	.	2	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	15	15,6
2008	.	1	.	.	1	2	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	1	.	2	1	.	2	3	.	.	.	.	.	.	15	16,3
totaal	3	9	12	17	23	23	19	16	19	17	16	15	14	15	14	13	12	10	9	7	6	6	4	1	1	1	1	303			

Fig. 6. leeftijdsopbouw van ooievaars op het OBS

In deze fig. is af te lezen hoeveel vogels er van een bepaalde leeftijd aanwezig waren in een bepaald jaar. Het aantal vogels is af te lezen in de vakjes. In de balk onderaan staat het totaal aantal vogels van een bepaalde leeftijd. Rechts staat het aantal vogels waarvan de leeftijd bekend is (n) en daarnaast de gemiddelde leeftijd per jaar. Deze gegevens zijn ook gebruikt om te bekijken of er bij het ouder worden van de vogels ook de reproductie afneemt. Voor een echte harde conclusie is het aantal vogels natuurlijk aan de lage kant, met name in de leeftijdscategorie vanaf 10 jaar wordt het aantal vogels een stuk minder, maar het geeft wel een beeld van de populatie op het OBS.

In fig. 7 zijn de gemiddelden gegeven van het aantal eieren, pulli en uitgevlogen jongen per leeftijdsgroep. Vanaf de leeftijd 25 t/m 28 zijn geen gemiddelden gegeven omdat het hier maar 1 vogel betreft (mannetje nr 111) welke in de jaren voor zijn dood samen met vrouwtje Rheine 015 nog 1, 2, 2 en 2 jongen grootbracht. Het vrouwtje is in die periode 14 t/m 17 jaar oud en de eiproductie is 3, 2, 2 en 2

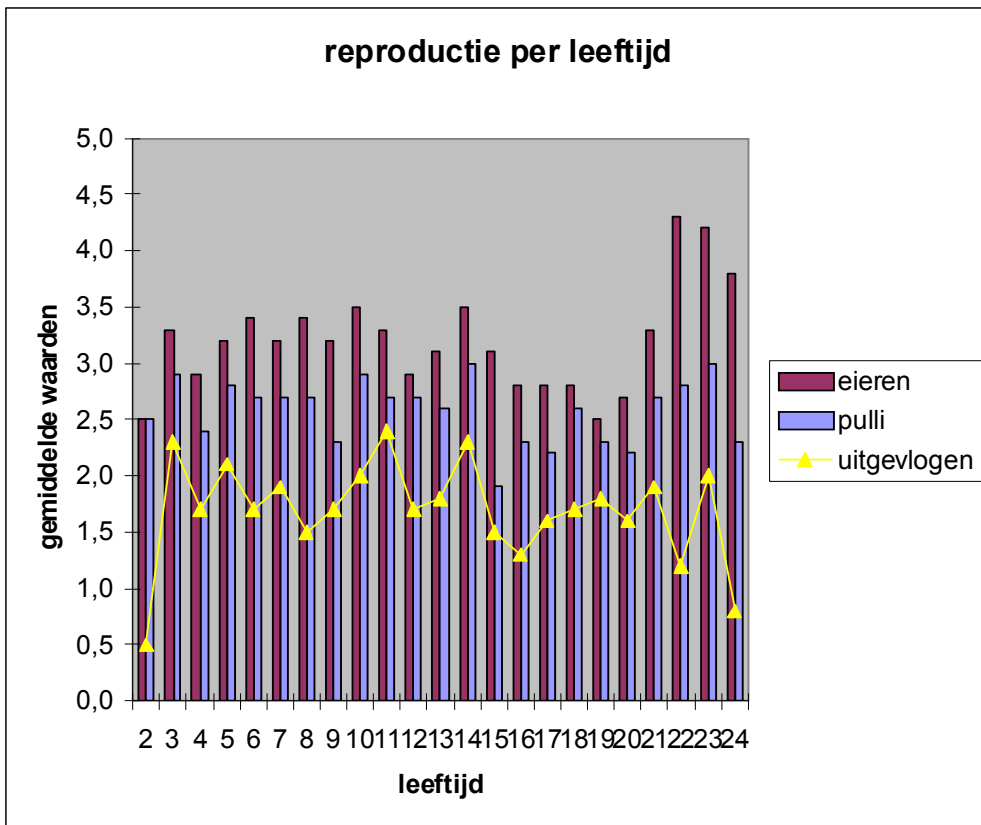

Fig. 7. gemiddelde aantal eieren, pulli en uitgevlogen jongen per leeftijd op het OBS

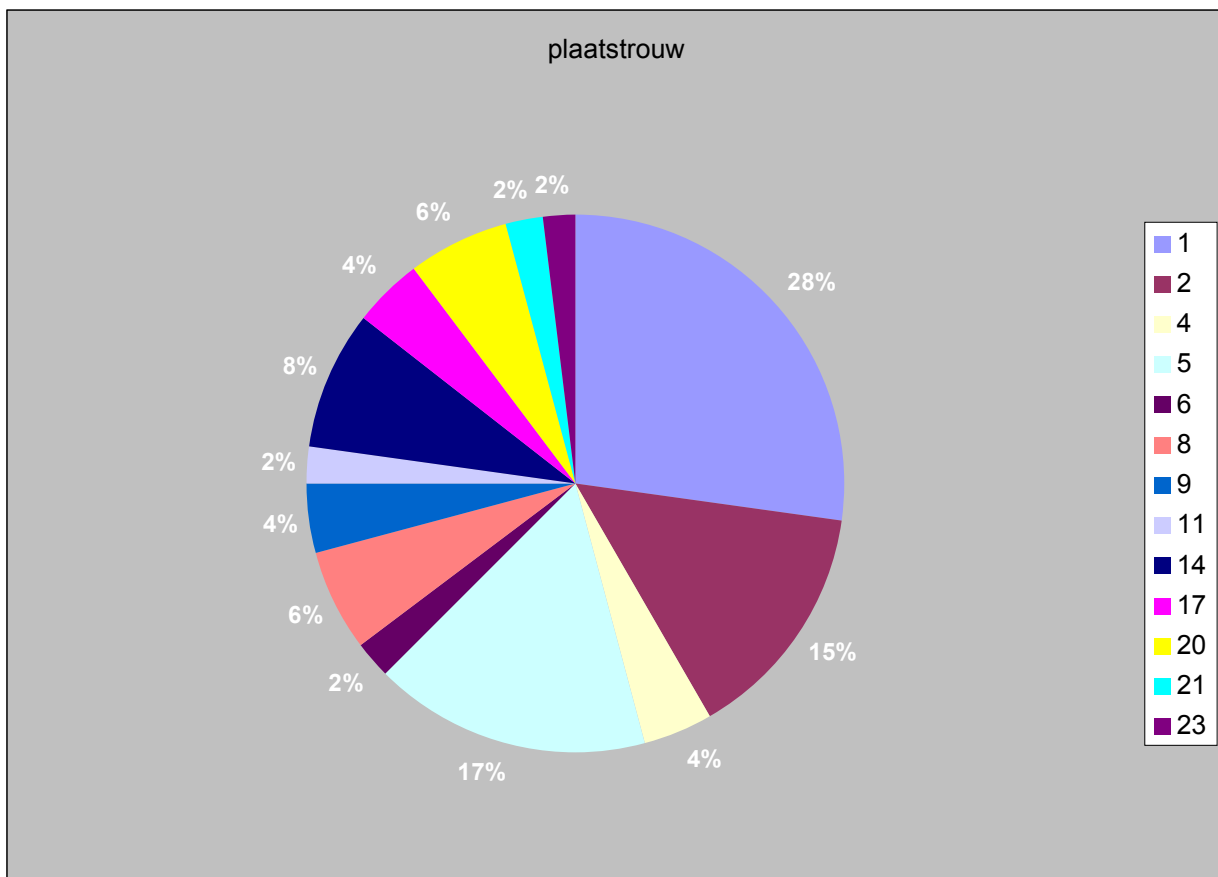
2.2 aantal projectoievaarders, trend.

Het aantal projectoievaarders op het OBS is te zien in figuur 5, in 2008 10 paar (20 vogels) Als onder projectoievaarders het aantal afhankelijke paren wordt beschouwt is dit 27 paar in 2008 (figuur 1.) De trend is de laatste jaren stabiel en zal in 2009 mogelijk gaan dalen door overlijden van vogels door ouderdom en ongelukken en het daarop volgende weghalen van nestpalen op het OBS.

3. Opbouw van de populatie qua herkomst

3.1 is er veel verloop of juist grote plaatstrouw?

Voor de vogels op het OBS zien wij dat de basis van het broedbestand voor een belangrijk deel bestaat uit vogels van het eerste uur. 22% van de broedvogels is al 14 jaar of langer aanwezig op het OBS en doorgaans ook op hetzelfde nest. 28 % van de broedvogels blijft maar 1 jaar, sommige verdwijnen naar onbekende plaatsen andere zien we terug op een nest in de omgeving Als er een nestplaats vrijkomt of er een nieuwe partner nodig is na overlijden wordt dit opgevuld met onbekende vogels van buitenaf of bekende vogels van een buitennest in de buurt, die de kans schoon ziet op het OBS te gaan broeden.

Fig. 8. plaatstrouw van ooievaars op het OBS

In de periode 1986 t/m 2008 is van 48 vogels op het OBS bekend waar zij vandaan gekomen zijn, alle ander broedvogels waren/zijn ongeringd:

Akmarijp	1
Avifauna	1
De Wijk	11
Gorssel	9
Groot Ammers	1
Haastrecht	1
Helgoland	1
Liesveld	15
Belgie, Plankendael	1
Rheine, Duitsland	2
Schiphorst	4
Schoonrewoerd	1

Fig. 9: herkomst van ooievaars die op het OBS broeden; de 9 vogels van Gorssel zijn 8 vogels van het OBS en een van het nest bij Knol; dichtbij het OBS.

3.2 populatie groei, waar komt de nieuwe aanwas vandaan

Het aantal bezette buitennesten is met name de laatste jaren sterk gegroeid.

Zowel ver weg als vlak achter het station zijn er vele nesten bijgekomen met vogels die zowel uit Nederland als uit het buitenland komen.

In de tabel hieronder staat een overzicht met de herkomst van alle vogels die op de buitennesten broeden of hebben gebroed.

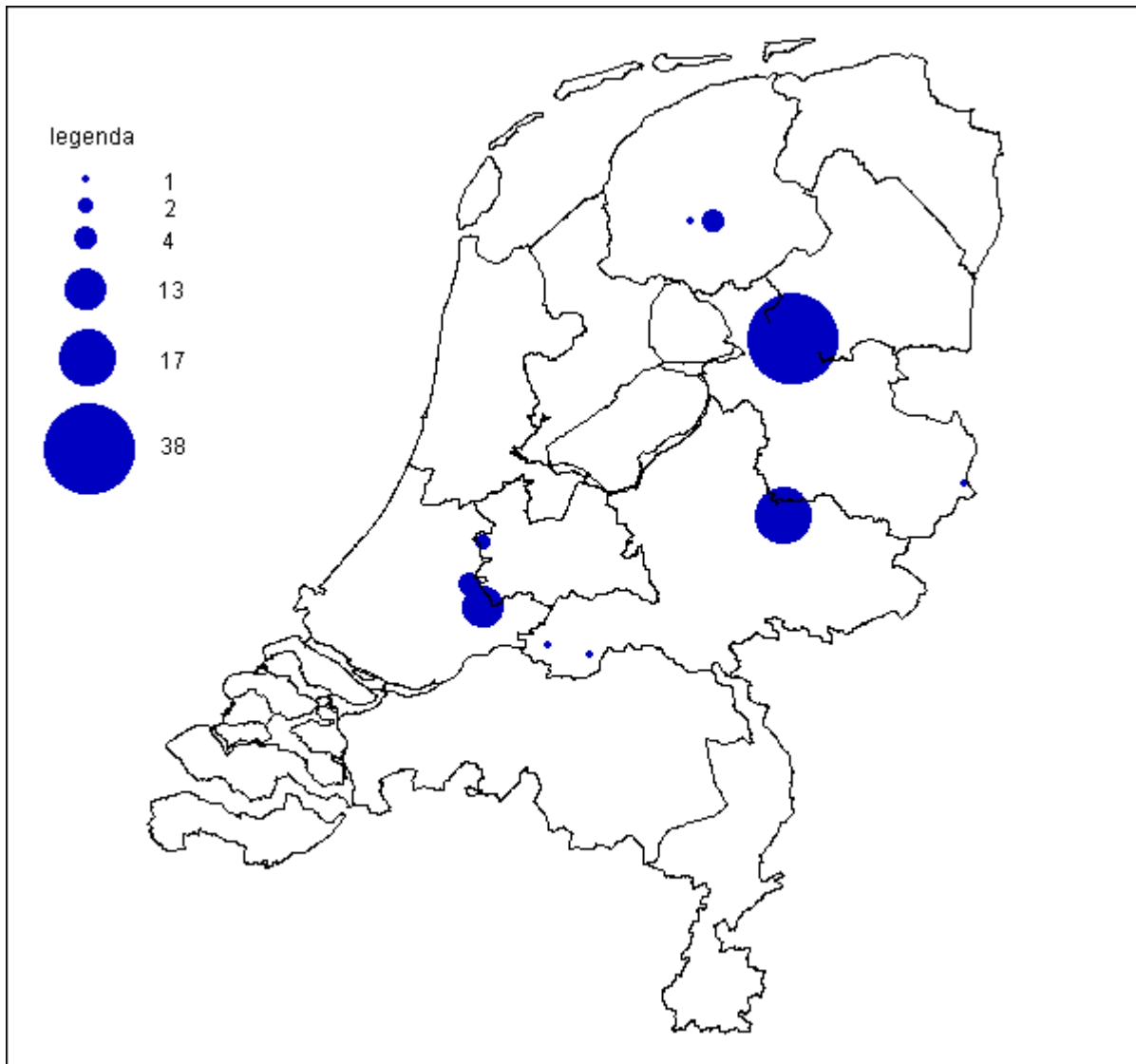
ringnummer	geslacht	geb. jaar	geb. plaats	leeftijd	Bijzonderheden
3179	vrouw	1996	Akmarijp		
6674		2005	De Stapel		
636	vrouw	1987	De Wijk		
815	vrouw	1988	De Wijk		
819	man	1988	De Wijk		
821		1988	De Wijk		dood, 1990
1116	vrouw	1990	De Wijk		
1154	man	1990	De Wijk		
1418		1991	De Wijk		
1424		1991	De Wijk		
1430	vrouw	1991	De Wijk		
1940	vrouw	1993	De Wijk		
1962	man	1993	De Wijk		
3001		1996	De Wijk		
3355		1997	De Wijk		
3364		1997	De Wijk		
3383		1997	De Wijk		
3581		1997	De Wijk		
3582		1997	De Wijk		
3722		1998	De Wijk		
3724		1998	De Wijk		
3952		1998	De Wijk		
3953		1998	De Wijk		
4199		1999	De Wijk		
4211		1999	De Wijk		
4504		1999	De Wijk		
186 zwart			Duitsland		
397 zwart			Duitsland		
942B			Duitsland		
P4603			Frankrijk		
491	vrouw	1985	Gorssel		
521	vrouw	1986	Gorssel		
664	man	1988	Gorssel		
869	man	1989	Gorssel		
985	man	1989	Gorssel		
2605		1995	Gorssel		
2628		1996	Gorssel		
3410		1997	Gorssel		
4142		1999	Gorssel		
6049		2004	Gorssel		
6514		2004	Gorssel		
6536		2004	Gorssel		
1684	man	1993	Groot Ammers		
473	man	1985	Haastrecht		
3526		1997	Haastrecht		
6186		2003	Haastrecht		
6850		2004	Haastrecht		
6752		2004	Halfweg		
4181		2000	Hall		

828P	vrouw		Helgoland	
856N			Helgoland	
HL397			Helgoland	
6288		2004	Herwijnen	
5764		2002	Kwekerij knol	
234		1980	Liesveld	
258	man	1981	Liesveld	dood, 1993
266	vrouw	1981	Liesveld	dood, 2000
278	vrouw	1981	Liesveld	dood, 1993
388	man	1984	Liesveld	
392	vrouw	1984	Liesveld	
429	man	1984	Liesveld	dood, 2008 verkeersslachtoffer
574		1986	Liesveld	
2200	vrouw	1994	Liesveld	
3187		1996	Liesveld	
5899		2004	Liesveld	
6276		2004	Liesveld	
6519		2004	Loenen 1	
4858		2000	Losser	
0518 rood		2005	Plankendael	
M5812		2002	Plankendael	mogelijk ouder, geringd als >II vogel op 4-10-2005
Rheine 023	vrouw		Rheine	
6949		2005	Rogat (Meppel)	
4378		1999	Rossum	
6783		2004	Rouveen	
4679		2000	Schiphorst	
5191		2001	Schiphorst	
5249		2001	Schiphorst	
5377		2001	Schiphorst	
5495		2003	Schiphorst	
5855		2002	Schiphorst	
6380		2004	Schiphorst	
6409		2004	Schiphorst	
6433		2004	Schiphorst	
3466		1997	Spanga	
3481		1997	Spanga	
5738		2002	Spanga	
6610		2004	Spanga	
3407	man	1997	Tonden	
3083		1996	Valkeweg	
4431		1999	Zegveld	
7231		2005	Zegveld	
6791		2004	Zuidwolde	

92 vogels

Fig. 10: herkomst van alle vogels die op de buitennesten hebben gebroed.

Als we deze gegevens samenvatten komen we tot het volgende kaartje:

Fig. 11. Kaartje met de herkomst van ooievaars die op de buitennesten hebben gebroed.

Op dit kaartje is de herkomst weergegeven van de ooievaars op de buitennesten. De grootte van de stip geeft het aantal vogels weer. Om het geheel overzichtelijker te maken zijn nesten die vlakbij elkaar liggen of in de buurt van een ooievaarstation samengevoegd, bijvoorbeeld de nesten in de omgeving van De Wijk en de nesten rondom Gorssel. Op dit kaartje ontbreken de vogels uit België (2), Duitsland (7) en Frankrijk (1).

4) Overwinteraars

4.1 aantal en trend in de laatste jaren

Het aantal overwinteraars bij het OBS is de laatste jaren stabiel en schommelt tussen de 27 en 29. Het betreft allemaal afhankelijke vogels. In fig.10 staan alle ooievaars die de laatste 5 winters bij het OBS hebben overwinterd. Naast de vogels die bij het OBS overwinteren wordt er ook nog bij de buitennesten in Hall, Herxen, Twello (Locht) en Tonden 1 waar de eigenaren van de nestpalen, zoals eerder gezegd zomer en winter voeren! Het aantal schommelt wat doordat er regelmatig ooievaars van elders worden waargenomen. Dit kunnen totaal vreemde ooievaars zijn of ooievaars die bij ons broeden en dan ineens besluiten toch te overwinteren, bijvoorbeeld ooievaar P4603 welke al 4 jaar bij ons broedt en in de winter 2007/2008 voor het eerst bleef overwinteren.

ringnummer	nestnaam	2007/2008	2006/2007	2005/2006	2004/2005	2003/2004
M 5798	?	1		1		
Rheine 015	Paal 1	1	1	1	1	1
3953	Paal 2	1	1			
1266	Paal 2	0	0	0	0	1
397	Paal 3	1	1	1	1	1
1961	Paal 3	1	1	1	1	1
724	Paal 4	1	1	1	1	1
815	Paal 4	1	1	1	1	1
667	Paal 5	1	1	1	1	1
1291	Paal 5	1	1	1	1	1
487	Paal 7	1	1	1	1	
Ongeringd	Paal 7	1	1	1	1	1
410	Paal 8	1	1	1	1	1
425	Paal 8	1	1	1	1	1
2200	Boschloo	1	1	1	1	1
3179	Laan v Eschede	1	1	1	1	1
429	Kolkweg	1	1	1	1	1
828 P	Kolkweg	1	1	1	1	1
1684	Valkeweg	1		1	1	1
Ongeringd	Valkeweg	1				
2628	Kwekerij Knol	1	1	1	1	1
P 4603	Kwekerij Knol	1				
1154	Silo ravenswaarden	1	1	1	1	1
521	Silo ravenswaarden	1	1	1	1	1
388	Kerk Voorst	1	1	1	1	1
392	Kerk Voorst	1	1	1	1	1
985	Steenfabriek	1	1	1	1	1
636	Steenfabriek	1	1	1	1	1
664	Appelboom 2	1	1	1	1	1
869	Appelboom 2	1	1	1	1	1
111	Paal 1	0	0	0	1	1
1116	Kastanje Voorst				1	1
1301	Losser			1		
M 5812	?			1		
876	?		1			
3581	Dijkhof, Twello			1		

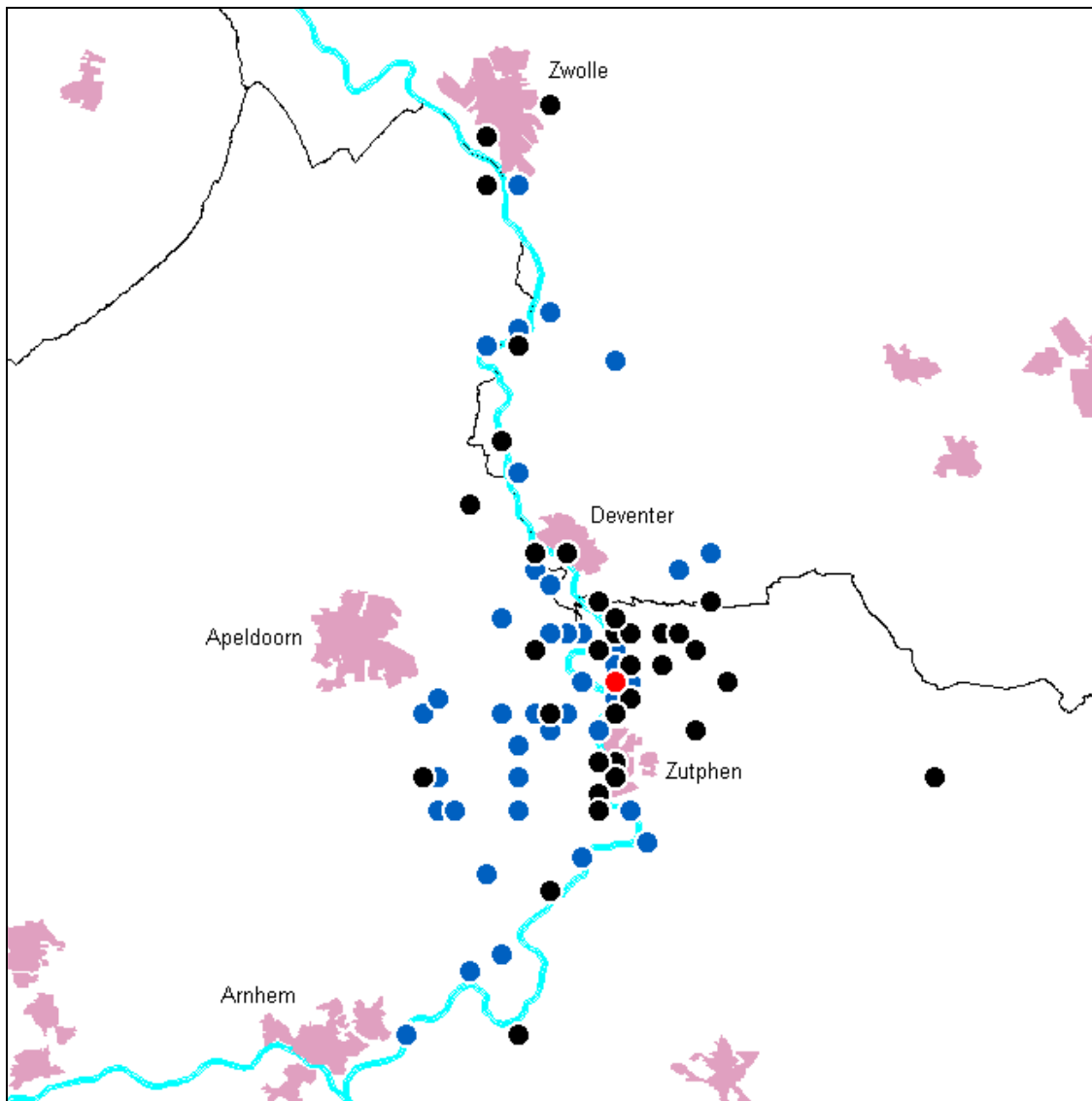
29   26   29   27   27

Fig. 12: overwinterende ooievaars in de periode 2003-2008 met ringnummer en herkomst (zie ook de kaart in bijlage 5).

5. Bezettingsgraad van de beschikbare (kunst-) nestlocaties

In totaal zijn er nu 107 nestplaatsen bekend en ingetekend op kaart. Gezien de schaal van de kaart zal niet elk afzonderlijk nest zichtbaar zijn en hebben erg dicht op elkaar liggende nesten het zelfde amersfoortcoördinaat. Dit geldt o.a voor het OBS, hier waren in 2008 10 nestpalen bezet welke als 1 stip zijn weergegeven. Ook de reigerkolonie achter het OBS is als 1 stip weergegeven. Hier bevonden zich in 2008 maar liefst 12 boomnesten dicht bij elkaar.

Van de 107 bekende nestplaatsen waren er in het afgelopen jaar 71 bezet (10 op het OBS en 61 buiten het OBS) De bezettingsgraad van de beschikbare nestplaatsen komt hiermee op 66%

Fig. 13. Bezettingsgraad van alle beschikbare kunstnesten in 2008:

Situatie in 2008 legenda:

Rode stip = OBS

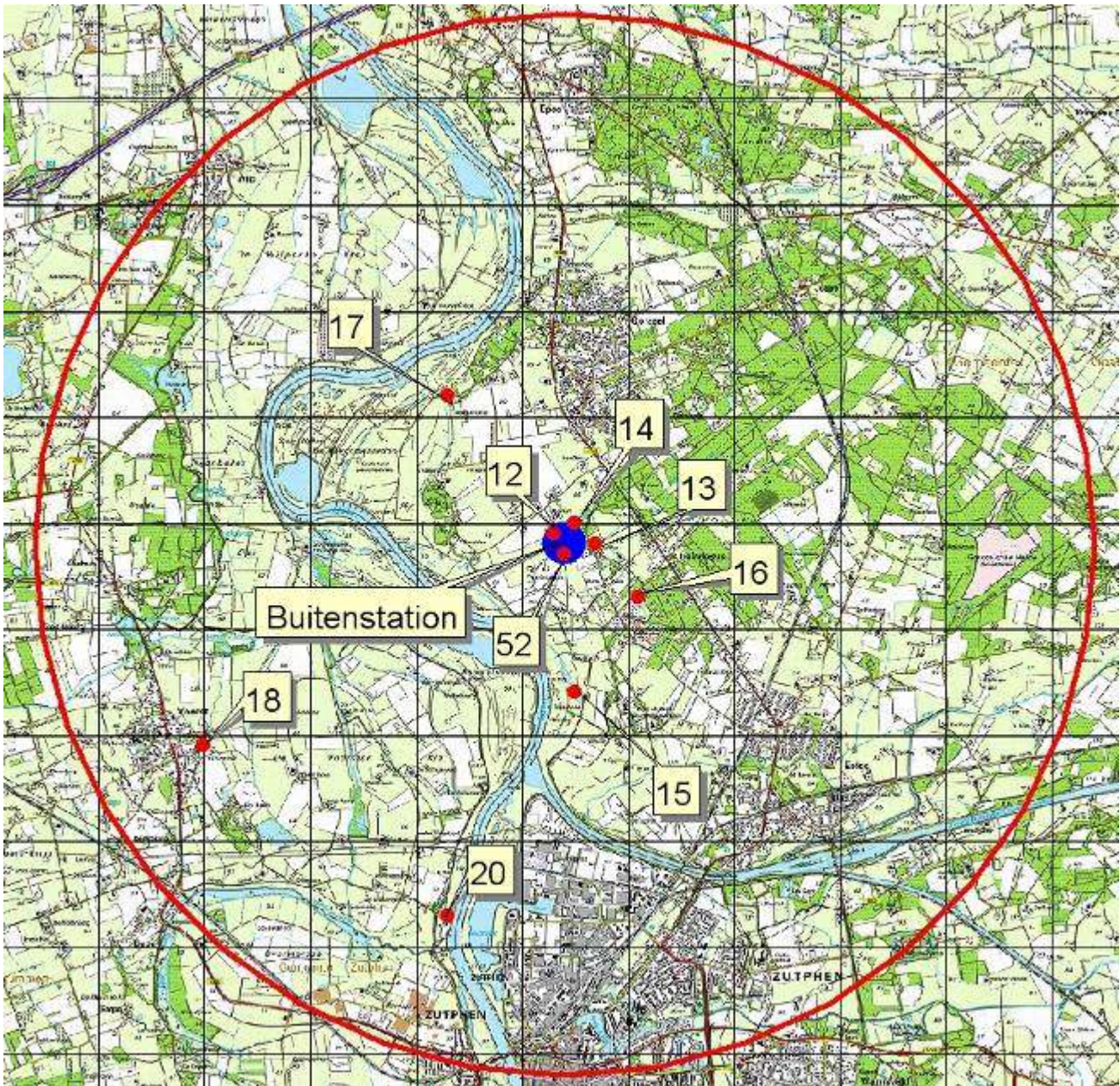
Blauwe stip = bezet nest

Zwarte stip = beschikbare nesten, onbezet

Ongetwijfeld zullen er nog meer nestpalen staan welke nog niet gevonden of doorgegeven zijn. Hiervoor zullen we de komende jaren de hulp van de vogelwerkgroep leden inroepen om mee te helpen met het inventariseren van bezette en onbezette nesten en het volgen van de vogels welke aan het broeden zijn. Vooral door de sterke groei van het aantal bezette nesten is het voor 1 man niet meer te doen om alle nesten te controleren en de ringnummers af te lezen. Ook de monitoring van het terreingebruik vraagt tijd en mankracht en ook hiervoor zullen we de hulp van de werkgroepleden inroepen.

Bijlage 5: herkomst van overwinterende ooievaars op het OBS.

Fig. 1 : herkomst van de bij het OBS overwinterende ooievaars.

Bij de kaart hoort de volgende toelichting:

Blauwe stip = OBS

Rode stip = nestplaats

Rode cirkel = zone van 5 km rondom OBS

De nummers op de kaart verwijzen naar de nestnummers/nestplaatsen waar de overwinterende ooievaars in 2008 gebroed hebben.

Nestnummers 1 t/m 10 bevinden zich op het OBS en zijn niet apart op de kaart aangegeven

Ringnummer M 5798 (rode kleuring 0516) is een Belgische Ooievaar welke bij ons niet bekend is als broedvogel. Deze vogel is geringd in Mechelen op 07-06-2005 als jong uit een nest van twee.

Eerder gemeld op 16-06-2006 te Reusel, Brabant en op 22-10-2006 in de Rammelwaard, Zutphen. De vogel was ook in de 2 voorgaande winters te gast op het OBS

Ringnummer	Nestnr.	Nestnaam
M 5798	?	
Rheine 015	001	Paal 1
3953	003	Paal 2
397	004	Paal 3
1961	004	Paal 3
724	005	Paal 4
815	005	Paal 4
667	006	Paal 5
1291	006	Paal 5
487	008	Paal 7
Ongeringd	008?	Paal 7
410	010	Paal 8
425	010	Paal 8
2200	012	Boschloo
3179	013	Laan v Eschede
429	014	Kolkweg
828 P	014	Kolkweg
1684	015	Valkeweg
Ongeringd	015?	Valkeweg
2628	016	Kwekerij Knol
P 4603	016	Kwekerij Knol
1154	017	Silo Ravenswaarden
521	017	Silo Ravenswaarden
388	018	Kerk Voorst
392	018	Kerk Voorst
985	020	Steenfabriek
636	020	Steenfabriek
664	052	Appelboom 2
869	052	Appelboom 2

Fig. 2 detail gegevens van de overwinterende ooievaars bij het OBS.

Naast de vogels die bij het OBS overwinteren wordt er ook nog bij de buitennesten in Hall, Voorsterklei, Herxen, Twello (Locht) en Tonden 1 overwinterd, waar de eigenaren van de nestpalen, zoals eerder gezegd zomer en winter voeren!

Voor de ooievaars die overwinteren bij de buitennesten is het overzicht als volgt:

ringnummer	nestnaam	2007/2008	2006/2007	2005/2006	2004/2005	2003/2004
1418	Hall	1	1	1	1	1
ongeringd	Hall	1	1	1	1	1
Ongeringd	Olst	1	1	1	1	1
Ongeringd	Olst	1	1	1	1	1
819	Klaassen	1	1	1	1	1
491	Klaassen	1	1	1	1	1
3481	Klarenbeek	1	1	1	1	1
4211	Marle	1	1		1	
3526	Tonden 1	1	1	1		
ongeringd	Tonden 1	1	1			
942B	Herxen	1	1			
5377	Herxen	1				
		12	11	8	8	7

Fig. 3 aanwezigheid en herkomst van overwinterende ooievaars bij de buitennesten

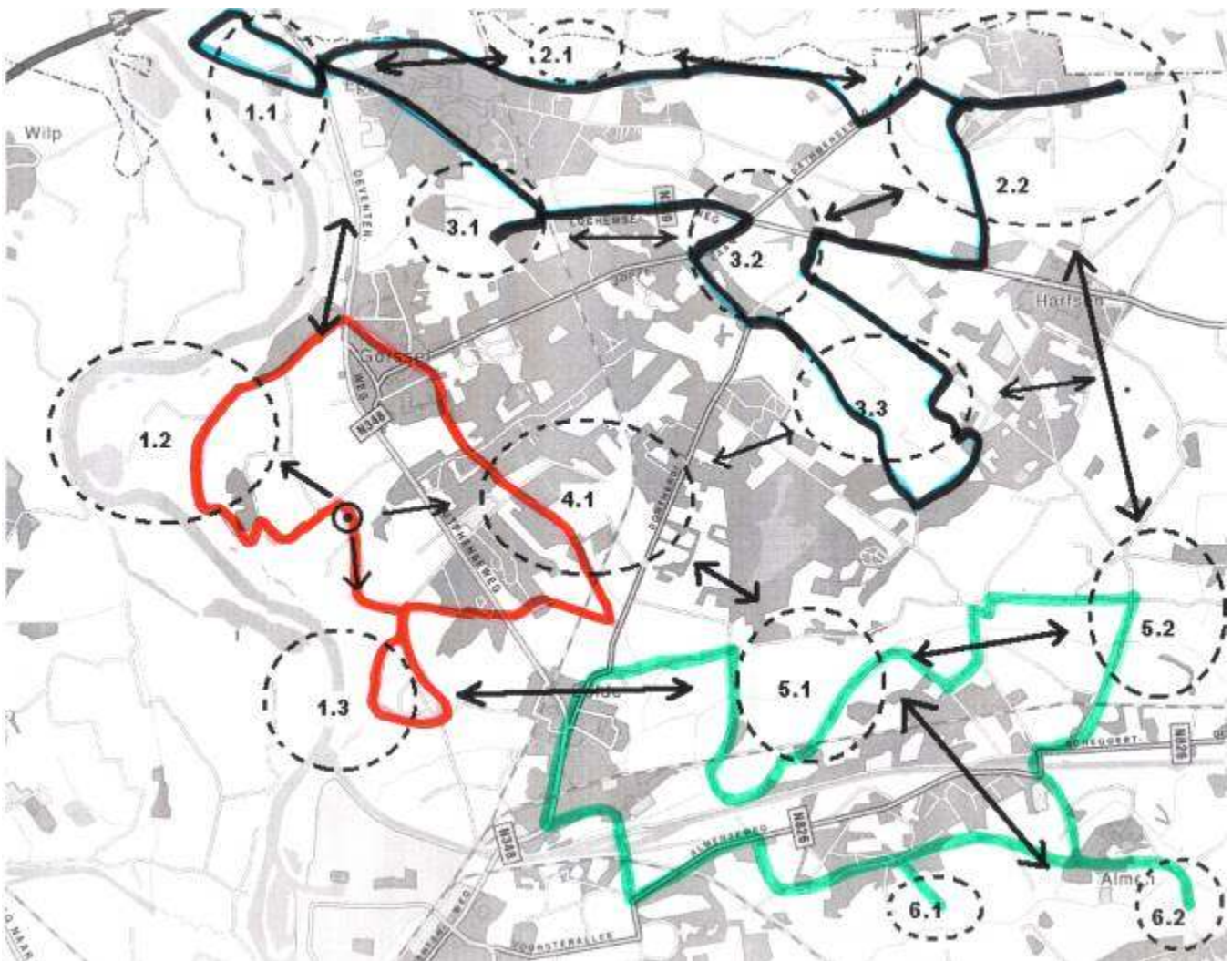
Het kan gebeuren dat tijdens de afleesrondes van de wintertellingen een ooievaar niet aanwezig is bij het nest, maar ergens in de omgeving rondloopt en dus gemist wordt. Doorslaggevend is dit echter niet, en het lijkt erop dat het aantal overwinteraars bij de buitennesten wat aan het toenemen is. Dit heeft natuurlijk ook te maken met de groei van het aantal buitennesten en het voeren dat de eigenaren van deze nesten doen. Een stukje voorlichting zou hier misschien goed zijn, want de ooievaars die daar broeden zijn geen projectooievaars en horen gewoon weg te trekken!

Bijlage 6: Opzet monitoring

Ook de monitoring van het terreingebruik vraagt tijd en mankracht en ook hiervoor zullen we de hulp van de werkgroepleden inroepen.

Om alvast een idee te geven van de aanpak zijn in de bijlage twee formulieren opgenomen: 1 voor de monitoring van het terrein gebruik en 1 voor het volgen van ooeveaars op een nestplaats. Beide zijn in concept en zullen indien nodig nog aangepast worden. Voor de monitoring van het terreingebruik is ook al een korte uitleg gemaakt, deze is eveneens als bijlage toegevoegd.

Kaart met een voorlopig opzet van de monitoring routes.

Bijlagen 7, 8 en 9 is een separaat document met tabellen.